Daire'ye Dair

DÜCANE CÜNDİOĞLU

deneme

kapı

DÜCANE CÜNDİOĞLU

21 Ocak 1962'de İstanbul'un Üsküdar ilçesinde dünyaya geldi. 2 Nisan 1980'de başladığı yazı hayatına çeşitli dergi ve gazetelerde makaleler yayımlamak suretiyle devam etti. 1981'de Kur'an ilimlerini temel uğraş alanı olarak seçti. Yorumbilim'in (İlm-i Tefsir) yanı sıra uzun yıllar Tarih, Dilbilim (İlm-i Belagat), Düşüncebilim (İlm-i Mantık) ve felsefe dersleri verdi. Şubat 1998'den beri Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığı yapmakta olan Cündioğlu, geleneksel ilimlere hayatiyet kazandırmak gayesiyle klasik mantık, psikoloji, kelam ve felsefe metinlerinin neşir ve hazırlıklarıyla meşgul olmaktadır.

Eserleri:

1993'te Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili: Kur an ı Kerim ve Meali'ni hazırlayıp notlandıran yazarın 1995'ten itibaren yayımlanmış başlıca eserleri şunlardır: *Başörtü Risalesi* (1995); *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı* (1995); *Sözün Özü: Kelam-ı İlahi'nin Tabiatına Dair* (1996); *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre: Anlamın Tarihi* (1997); *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi* (1998); *Kur'an, Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler* (1998); *Kur'an ve Dile Dair* (2005); *Tarih ve Siyasete Dair* (2005); *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* (1999); *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet* (1999); *Bir Kur'an Şairi: Mehmed Akif ve Kur'an Meali* (2000); *Philo-SopiaLoren* (2004); *Arasokakların Tarihi: Hatıralar ve Hatıratlar* (2004); *Keşf-i Kadim: İmam Gazali'ye Dair* (2004); *Felsefe'nin Türkçesi: Cumhuriyet-Felsefe-Eleştiri* (2004), *Düşünce Düşlenir* (2005); *Akif'e Dair* (2005); *Mehmed Akif'in Kur'an Tercümeleri* (2005); *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet e Din ve Siyaset* (2005); *Bir Mabed Bekçisi* (2006); *Bir Mabed İşçisi* (2006); *Bir Mabed Savaşçısı* (2007); *Hz. İnsan* (2009); *Ölümün Dört Rengi* (2009), *Göz İzi* (2010); *Hakikat ve Hurafe* (2010); *Cenâb-ı Aşk* (2010).

DAİRE'YE DAİR

Dücane Cündioğlu

Kapı Yayınları 222
Edebiyat 37

DAİRE'YE DAİR
Dücane Cündioğlu

1. Basım: Kasım 2007, Etkileşim Yayınları
2. Basım: Ağustos 2010, Kapı Yayınları

ISBN: 978-605-4322-32-9
Sertifika No: 10905

Kapak Tasarımı: Utku Lomlu
Mizanpaj: Merve Güven

©2007; Dücane Cündioğlu
©2010; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa / İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Fax: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

İçindekiler

önsöz **ix**
sırr-ı kavseyn **3**
düşünmeyi deniyorum **7**
sayıklamalar **10**
küre içre küreler **13**
kemâle ermek **17**
hakikate ermek **21**
aşka ermek **25**
ben'in dönüşü **29**
sığdınver avucunun içine sınırsızlığı **33**
asıl matlubun ne? **36**
hiç hakkında herşeyi bilmek **40**
neredesin ey insan? **44**
davranma yanarsın **48**
ölçülemez olan ölçülemez **51**
adalet niçin mülkün temelidir? **55**
tanrı ve küre **59**
adalet dairesi'ne dair **63**
daire'ye dair **67**
ne söylesem ki harabım **71**

Önsöz

Müridin biri, gün gelmiş, intisab ettiği şeyhin, gerçekten de *hak* bir şeyh olup olmadığından kuşkuya düşmüş. Uzun bir müddet tereddütler geçirdikten sonra, istihareye yatıp şeyhinin *hak* olup olmadığını -düşünde vâki olacak bir işaret aracılığıyla- anlamak istemiş.

Hemen o gece istihareye yatmış. Rüyasında bir de ne görsün, şeyh efendi, cehennemin ortasında, alevler içinde, hem de cayır cayır yanmakta.

"Eyvah!" diye inlemiş; "güya bu şeyh bana cennete gidecek yolu gösterecek idi; *göstermek* ne kelime bizatihi götürecek idi. Oysa kendisi ateşler içerisinde yanıyor."

Uzun uzun düşündükten sonra, en nihayet, "kendisine yararı olmayanın bana da yararı olmaz" deyip şeyhin yanına gitmeye ve kendisinden izin isteyip dergâhtan ayrılmaya karar vermiş.

Ertesi gün mahzun bir hâlde tekkeye gitmiş. Şeyh efendiyi avluda yalınız başına gezinirken görmüş. Yanına yaklaşınca, şeyh efendi, bakmış, müridin yüzünden düşen bin parça. Tabii hemen anlayıvermiş neler olduğunu.

Tebessüm edip "Ne o?" demiş, "yoksa sen de mi o rüyayı gördün?"

Mürid, mahçup mahçup, 'evet' mânâsında başını sallayınca, şeyh efendi şöyle buyurmuş:

- "Evlâdım! Ben de yıllardır düşlerimde kendimi o hâlde görüyorum. Lâkin, bugüne değin yaptıklarımı yapmaya devam etmekten gayrı yapabileceğim hiçbir şey yok!"

•••

Hakikatin bilgisi peşinde geçirdiğim koca bir ömrün ardından geriye dönüp baktığımda, ne zaman ye'se düşecek gibi olsam, bu menkıbede sözü geçen şeyh efendinin dediğiyle temessül etmekten gayrı çıkar bir yol bulamadım kendime.

Her yol ayrımında, önümdeki en makul seçenek, hep bana, yaptığımı yapmaya devam etmek olarak göründü: *aramak*.

Evet, sadece aramak. Her hâl u kârda, hem de ne pahasına olursa olsun aramaya devam etmek.

Aramak, aradığımı bulmak anlamına gelmedi hiç. Gün oldu, ne aradığımdan emin olamadım. Gün oldu, doğru yerde arayıp aramadığımdan kuşkuya düştüm. Gün oldu, bulduğumun, bulduklarımın gerçekten de aradığım şey olup olmadığına bir türlü karar veremedim.

Yakîn sahibi olmaya çalıştıkça, yakîn'in yakınına geldikçe, yakînim olandan uzaklaştım. Yaklaşan ben oldum; uzaklaşansa o! Kimbilir, belki de o yakınlaştığında, ben onun yanından uzaklaştım da bilemedim.

Hasılı bazen terkettim, bazen terkolundum. Lâkin hep aradım; inadına aramaya devam ettim. Buldukça, bulduğumu zannettikçe, hep daha ilerisine geçmek için yürümeye devam ettim. Aradıkça *bulacağımı* değil, *olacağımı* düşünüp müteselli olmaktan geri kalmadım. Ne buldum, ne oldum ve fakat bulmaktan da, olmaktan da vazgeçmedim.

Çaresiz, ânı geldi, şu nefîs nefese kulak verdim:

Ey gönül, kendini vezn etmeye kantar ara bul!
Yürü git, kantarına halis olan ayâr ara bul!

Bezm-i elest'ten beridir kulaklarımda çınlayan dost vasiyyetini ciddiye alıp araya araya nice kantar buldum, lâkin bir türlü ayârını bulamadım. Ayâr bulduğumu, ayârını bulduğumu zannettiğimdeyse, civarda tartılacak bir kantar bulamadım.

Nereden bileyim, nefes'in devamı da varmış, ben de çaresiz devamına kulak verdim:

Kapatırlar seni bir hâl-i haraba yalınız;
Ol karanlık geceler kendine bir yâr ara bul!

Ol karanlık gecelerde yâri bulmak için, gitmem değil, gittiğim yerden bir an evvel gelmem gerekiyormuş.

Bilemezdim.

Nasıl bileyim? Geldiğim son noktanın, gitmek için yola çıktığım ilk nokta olduğunu görünce, aynı *daire* içre devran etmek yerine özgürlüğü seçtim. Dairemi tamamlar tamamlamaz, dışına çıktım. Nâ-mütenahi dairelerden müteşekkil koca bir daire içinde daireler çize çize aramaya devam ettim. "Harabîyim, olsun ne çıkar?" deyû hâl-i haraba *yalınız* başıma kapatılmış olmaktan gocunacağıma yâr uğruna ağyardan yüz çevirmeyi nimet bildim.

Güya "kimi gülistanda gonca gül olur" imiş; "kimi gonca güle hâr [diken] olur gider" imiş. Bense, ne gonca gül oldum, ne de gonca güle hâr; hâmuşanda bülbüllere *yalınız* bir hâdim olmayı seçtim.

Öyle bir mevsim-i baharına geldik ki âlemin
Bülbül hâmuş, havz tehî, gülsitan harab

deyû *oldum* ama olduğumdan memnun kalmadım; *buldum* ama bulduğumu kâfi görmedim. Zamanı gelip ölünce, bildim ki aramak, araya araya daireler çizmek imiş asıl *kemâl*.

Ben de çaresiz *arayanlar* arasında saklanmak suretiyle "olup-olmamayı", "bulup-bulmamayı" bir diğerine müsavi addettim.

Dost bî-perva, felek bî-rahm, devran bî-sükûn
Dert çok, hem-dert yok, düşmen kavî, talî zebûn

Fuzulî

sırr-ı kavseyn

İki kavis arasındayım. Her yaşam parantezi doğumla açılıyor ve ölümle kapanıyor; benim parantezim de doğumla açıldı ve her parantez gibi o da en nihayet ölümle kapanacak.

Parantezin açılması elimde değildi; kapanması da elimde olmayacak. Parantezi kim açtıysa o kapatacak, burası kesin.

Niçin açıldı, bilmiyorum. Niçin kapanacak, onu da bilmiyorum.

İki kavis arasında olup bitenlerle öylesine meşgulüm ki bildiğim tek şey, iki parantez arasında sıkışıp kaldığım.

Bu-*ara*-dayım; doğumla ölüm arasında.

Ne garip değil mi, yaşam, cilveleriyle beni meşgul ettiği sürece, parantezin kapanış ânından uzaklaştığımı, o üzerime bütün dehşetiyle eğilen kavsi geriye ittiğimi sanıyorum, öyle ki parantezin kapanıp kapanmayacağını umursamıyorum bile.

Yaşam süremi ölçüyorum; yolun başındayken yaşam süremin *arttığından* ötürü sevinirken, yolun sonuna doğru süremin *azaldığını* hissedip hüzünleniyorum; yaşadıkça yaşlanıyorum çünkü.

Hüzünleniyorum.

Peki nedir şu adına *hüzün* dedikleri?

Hüzün, elde olanı *gaib* ettiğim için ruhumu bürüyen şeffaf libas; kayb *olan* ve *edilen* için duyulan üzüntü.

Hüzün, mülkiyet duygusunun bir sonucu; zira bir yaşama *sahip* ve *mâlik* olduğumu, yani bir yaşamım olduğunu idrak etmeseydim, onu kaybettiğimi de idrak edemezdim. Varlığından haz aldığım şey, yokluğundan ötürü bana elem veriyor; varlığı hazza, yokluğu eleme yol açıyor.

Hüzün, işte böylesine köklü bir mülkiyet duygusunun mahsulü.

Yaşamaktan haz almasaydım, yokluğu hâlinde elem de duymazdım. O hâlde varlığının elem verdiğine inansaydım, yokluğunun da haz vereceğine inanmakta zorluk çekmezdim. Nitekim yaşamlarına kendi elleriyle son verenlerin yokluğu varlığa tercih etmeleri, aslında hazzı eleme tercih etmelerinden kaynaklanmıyor mu?

Modern hayatın hüznü def etmek için bulduğu yegâne çözüm, insanı koyu bir gafletin içine sokmaktan ibaret.

Iğfal sözcüğü *gafletten* türüyor. Gaflet modernlik tarafından iğfal edilen insanın trajedisi... parantezsizlik sanısı... bir aymazlık hâli... aptallıktan türeyen keyif...

Sevinç de işbu gafletin, unutmanın, görmemenin, bilmemenin mükâfatı.

Hüzün nasıl ki gaib edilenin/kaybedilenin üzüntüsü ise, *korku* da tam aksine kaybedilecek olandan kaynaklanan kaygının adı.

Kaybettiğim için hüzün, *kaybedeceğim* için korku duyuyorum. Varolanın yokluğu hüzün duymama (üzülmeme) yol açarken, yok olacağı ihtimali korkmama yol açıyor.

Korkuyorum; zira kaybedeceğim. Kaybettiğim için değil, kaybedeceğim için korkuyorum. Kaybetseydim üzülürdüm. Oysa *kaybetmedim* ve fakat eninde sonunda *kaybedeceğim*.

Önemsiz ve değersiz olanı kaybettiğim için üzülmem; önemsiz ve değersiz olanı kaybedeceğim diye de korkuya kapılmam. O hâlde hüznümün ve/veya korkumun sebebi, gerçekte kaybetmek ve kaybedecek olmak değil, bilâkis önemli ve değerli bir şeyi kaybetmek ve/veya kaybedecek olmak.

Bir edebiyat tarihçisi, "sanattaki başarı"yı, galibiyetin, mağlubiyetin itirafıyla kazanıldığı bir savaş olarak tanımlamış: *a war in which victory comes through the confession of defeat.*

Bu tanımı, pekâlâ yaşama sanatına da şamil kılabilirim.

Ancak bir koşulla; yaşamı, her şeyden daha önemli ve değerli kılanın ne olduğunu bilmek koşuluyla.

İlk elde akla gelecek olan, birtakım nitelikler, ya yaşam için gerekli olan, ya da yaşamın mümkün kıldığı birtakım haz ve değerler. Oysa *ben* olmasaydı(m), *yaşam* da olmazdı; zira yaşayan özne olmaksızın *yaşanılan* olmazdı; *yaşanılan* olmayınca, tabiatıyla *yaşam* da olmazdı.

Bu-*ara*-da anlamın yaşama, yaşamın kendisinden geldiğini pek o kadar kolaylıkla niçin söyleyemiyorum acaba?

Çok basit: İki kavis arasında kalanın anlamı, kavislerin içinden çık(a)mıyor da ondan. Bu-*ara*-da olana, anlamını, sınırları veriyor; iki kavisin (*kavseyn*) varlığı, yaşamın hem sınırlarını, hem anlamını belirliyor. Böylelikle anlam, yaşama, kendisinden değil, dışından, yani kavislerin varlığından geliyor.

Özetlersek, yaşamın varlığı, iki kavisin varlığıyla mümkün. Anlamı ise onların anlamıyla kaim.

Peki o hâlde *kavseyn*in varlığının sebebi ve anlamı ne?

*Sırr-ı kavseyn*i, yani yaşamı mümkün kılan parantezlerin varlık sebebini bilmediğimi, soruşturmanın en başında teslim ettiğime göre, bu *niçin*in *için*i ben'ce meçhul kalacak demektir.

Oysa *kavs-i nüzul*ün, iniş yayının (doğuşun) sırrı bilinseydi, *kavs-i uruc*un, yükseliş yayının (ölümün) sırrı da bilinir; böylelikle bir çırpıda yaşamın sırrı da *sır* olmaktan çıkardı.

Karanlıktayım.

düşünmeyi deniyorum

1. *Düşünüyorum* dediğimde, söylemek istediğim şu:

Düşünmeyi deniyorum; yani ne hakkında olduğunu hiç umursamaksızın düşünmemin kendisini bir *deneyim* olarak biriktiriyorum.

2. Şayet baktıklarımı değil *bakışımı*, gördüklerimi değil *görüşümü* açık kılmak istiyorsam, bu yorucu ve sıkıcı çabayı ısrarla sürdürmekten kaçınamam.

Böylesi bir açıklığı istediğim kesin. O hâlde mızmızlanmayı bırakıp hemen ayağa kalkmalıyım.

3. Gördüklerimin *bulanık* görünüyor olması hâlinde, bu bulanıklığın gördüklerimden mi, görüşümden mi kaynaklandığından nasıl emin olabilirim?

Görüşüm gördüklerimi, *bakışım* baktıklarımı önceliyor. Demek ki önce görüşüme *ve/veya* bakışıma açıklık kazandırmak zorundayım. Kesinleştirebildiğim takdirde, işbu açıklıktan, gördüklerimin

de bizzat açık olup olmadıkları hakkında bir *açıklama* girişiminde bulunma izni alabilirim.

Bakışımın kesinleştirilmiş açıklığı, belki baktıklarımı bulanık olmaktan çıkarmaz ama bu durumda ben de bulanıklığın görüşümden değil, gördüklerimden kaynaklandığını anlarım.

Bir filmi seyrederken ses ve görüntü sorunlarıyla karşılaşıyorsam, niçin bu sorun, en az gözlerim, görüşüm veya görme araçlarım kadar film kaydının kendisinden de kaynaklanıyor olmasın?

4. Nasıl ki bakışım sabit olduğu hâlde baktıklarım yer değiştiriyorsa, aynı şekilde baktıklarım sabit olduğu hâlde benim bakışım (bakış-açım) da pekâlâ değişebilir.

Peki, ya ikisi de *eşzamanlı* olarak yer değiştiriyorsa?

Böyle bir durumda gözlerimi kaparım; veya oraya bir el-bombası fırlatıp huzura ererim. Çünkü *bakan* ortadan kaldırılamıyorsa, ortadan kalkmak ya *bakışın*, ya da *bakılanın* payına düşmek zorunda.

5. Ne zaman bir şeye bakarsam, o şeyin de bana baktığını bilirim. Çünkü baktığımın her hâl u kârda bana bakan bir yüzü vardır. Şayet arkasını dönmüşse, o takdirde, arkasına ve tabiatıyla arkasından baktığımı duşunurum; yanısıra, onun da bana *arkasıyla* baktığını.

Sonuç itibariyle, baktığım hiçbir şey bana bakmaktan kaçınamaz. Burası kesin.

6. Bir şeye gözlerimi dikmem hâlinde, bakış açımı sabitlemekten kaçınamıyorum. Bu nedenle hiçbir şeye sürekli olarak *dik dik* bakmamalıyım; zira o şey bana arkasını dönmüşse, bu ısrar, beni, ona hep *arkasından* bakmak zorunda bırakacaktır.

7. Bir cismin ancak bana bakan tarafına bakabilirim. Bu durum, sözcüğün gerçek anlamıyla *bakışma* olarak adlandırılmayı hak ediyor. Baktığım şey bana neresiyle bakarsa baksın, ben ona baktığım

sürece *bakışma*, bir gerçek olarak kalmaya devam eder; yani *bakılanın* arkasını dönüp dönmemesi, *bakışmanın* varlığı bakımından önemli değildir.

Bir de şöyle düşünmeli: Sıkılıp ya nisbet olsun diye ben de baktığım şeye arkamı çevirirsem?

Bu tutum, gözlerimi kapamakla eşdeğer. Çünkü *bakılanın bakana* arkasını dönmesinin *bakışma* olgusuna bir zararı yok ama bakan baktığına arkasını dönerse, *bakışma* tüm gerçekliğini yitirir.

8. 'Düşünme'yi dil düzeyinde *fiil* kategorisine dahil edebiliyorum. Oysa düşünmenin, gerçekte *fiil* olarak değil, *infial* olarak tahakkuk ettiği çok açık. Çünkü biliyorum ki düşünürken zihnim etken olmaktan çok edilgen; tıpkı *bakmak* gibi.

O hâlde bakmadıkça göremeyeceğim demektir.

9."Karşılıklı bakma"nın karşılığı *bakışma*; "karşılıklı düşünme"nin karşılığı ise yok. Acaba niçin ilki isteşlik bildiriyor da ikincisi bildirmiyor?

Çok garip! Bu durumda, elimde eldiven varken denize bir taş fırlattığımı ve fakat her defasında taşın ardından eldivenimin de denize uçtuğunu duyumsuyorum sanki.

Düşünme -en azından Türkçe'de- isteşlik kipini reddediyor. O hâlde eldivenimi düşürmemin bir önemi yok, hiç değilse elim yerinde duruyor.

10. Sahilden topladığım taşları oraya deniz getiriyor; eldivenin maddesi ise denize yabancı.

Demek ki düşünme denizini kirletmek istemiyorsam, ellerimin kanamasına aldırmamalıyım.

Ey tâlib, sen de o hâlde sadece denizi düşün, rüzgârı değil!

sayıklamalar

1. Senin bir ömür boyunca gördüğünü bir *anda* görebilir miyim?

Soru, "Ne demek istiyorsun?" şeklindeki bir mukabeleyle karanlığa gömülemeyecek denli açık.

Peki o hâlde niçin pencereyi açıp dışarıya çıkmaya çabalıyorsun? Bak, pencere, demir parmaklarla örülü. Baca yoluyla da dışarıya çıkamazsın. Nâfile! Duvarlar, çökertilemeyecek kadar kalın; döşemeyse, duvarlardan daha da kalın.

Çıkışı bulmak için denediğin yolların, çıkışa elverişli olmadığı kesinlik kazandığına göre, artık boşuna çabalama! Şayet usulca geriye dönersen, dışarı çıkmanı sağlayacak kapının 'açık' olduğunu göreceksin. Oraya doğru yürü! Işığa doğru yani.

2. Işığın parıltılarından yararlanabilmem için, bizatihi çevremin karanlıklar içerisinde olma zorunluluğu beni ürkütüyor. Çevrem,

bana aydınlık gelseydi, ışığın parıltısını bir lütuf olarak göremezdim. Çünkü dışarıdan süzülen huzmeler, benim, o mini mini huzmelerin kaynağıyla, yani ışıkla temasa geçmeme mâni olurdu.

Demek ki ışığı görebilmem için *karanlığa* muhtacım.

3. Çevremin aydınlık olup olmaması önemli değil. Bilâkis çevremin bana aydınlık gelmesi şart. Aydınlık gelmesi: aydınlık *görünmesi* yani.

4. Işığı farketmeseydim, karanlığı da farkedemezdim. Bu doğru. Peki ya tersi? Ne garip, tersi de doğru. Karanlığı farketmeseydim, ışığı da farkedemezdim.

Hemen düzeltiyorum: Sadece ışığa değil, en az ışık kadar karanlığa da muhtacım.

5. Gönlümün ışkın sâyesinde aydınlandığını kabul ediyorum. Ancak ustam, uzun zaman önce, bana, *sâye* sözcüğünün *gölge* anlamına geldiğini öğretmişti.

Demek ki ben doğrudan ne ışığa, ne de karanlığa muhtacım. İhtiyaç duyduğum şey: *gölge*.

6. Sayıklıyor muyum? Elbette. Düşüncelerimi, düşlerimi, *bene* (bana) düşenleri peşısıra *sayıyorum*; peşısıra, yani *düzensizce*.

Bir sonraki ders için tenbih: *Bene* düşenleri düzenlice saymayı bilseydim, acaba o takdirde bu eylemime *sayıklama* adı verilebilir miydi?

7. Kaldığım yerden devam ediyorum:

Sayıklama sözcüğü kökenini *saymak*ta buluyor; tıpkı *saygı* gibi. Sayarsam, saydığım her şeye saygı duyduğumu göstermiş olacağım çok açık. Saymaktan vazgeçersem, düşme lütfu gösteren, fakirhânemi aydınlatan düşlerime, düşüncelerime saygısızlık etmiş olacağım.

Demek ki ne denli güç gelirse gelsin lütf u ihsanın bedelini ödemeli, ne yapıp edip sayıklamayı sürdürmekten kaçınmamalıyım.

8. Sakın, *sayıklama* sözcüğünde saklı bir yapım-eki'nin ürettiği olumsuzluğu yüzüme vurmasınlar?

Vursunlar! Çekim-eklerinin cilvelerine kayıtsız kalanların, beni herhangi bir yapım-ekiyle gafil avlamasından gocunmam. Biz yapım-ekleriyle aşinayız. Beni tanırlar.

Say-*ık*-lamak...

Şu ortadaki ek'in ihtişamından gözlerim kamaşıyor ve elimde olmadan secdeye kapanıp bir *hiç* hâline geliyorum. Yazık'taki *ık* değil mi bu!? Yazmak'tan *yazık*, kazmak'tan *kazık*, sarmak'tan *sarık* gibi. Bu tür yapımlarda *ık* eki, sözcüğün anlamına çoğu kez nâhoş bir koku bulaştırıyor. (Bazılarına sayıklamak'taki *ık* da böyle görünüyor olmalı; tıpkı *alık* gibi.)

Sayma işlemi *düzenli* olunca 'saymak' deniyor; *düzensiz* olunca 'sayıklamak'.

Düşenin düzensizce düşmüş olması değil, düzensizce ifade edilmesi mi ayıplanıyor acaba?

Ne tuhaf! Onları *düzenleseydim*, o takdirde düşene, düşüncelerime, düşlerime saygısızlık etmiş olmayacak mıydım?

Düzenlemekle, onları elbette bütünüyle saymış olmazdım; sadece seçmiş, kullanmış ve dilediğim bir forma sokmuş olurdum. Düşeni, daha aşağıya düşürmeyi seçmiyorsam; hiç beklemeden usulca geriye dönmeli ve kapıya doğru yuruyup bu meclisten ayrılmalıyım.

9. Ne zaman güneş doğsa, elimdeki kandil işlevini yitiriyor. Gündüzleri muma ihtiyaç duymayışım bundan!

10. Baştaki soru cevapsız kaldı. Oysa şöyle de sorulabilirdi:

- Senin bir *an*da gördüğünü bir ömür boyunca görebilir miyim?

Bak, yine defter-i irfana sığmaz bir söz gelmiş dîvaneden. Seninse gücün tükendi.

Şimdi şikâyet değil, feryad zamanı: Sayıklamalarına saygı duyuyorum, lûtfen say beni sen de ey dost!

küre içre küreler

Mutfakta soğanın zarlarını tek tek soyarken aklıma düşenleri *düşünce* olarak kabul etmek nezâketini gösterecek dostlar için bazı göz yaşartıcı notlar:

1. İlkeler itibariyle *kadîme* uymak (süreklilik) şiârım olmalı; zira düşünmemin, en az bin yıllık bir halıda bin yıldan beri bağdaş kurmuş bir çınarın gölgesinde soluk alıp verdiğini yadsıyamam.

2. Her düşünme tarzının, kullandığı kavram ve terimlerin kendilerine dayandığı daha geriye götürülemez nitelikte *sabit ilkeleri* (=aksiyom/müteârife) olmalı. İlkeleri bilinmedikçe bir düşünme tarzının kavramları da, terimleri de lâyıkıyla anlaşılamayacağından, *kadîmin* toprağını her hâl u kârda kazmalıyım. O hâlde *keşf-i kadîm* zorunludur.

3. Görüyorum ki düşünmemin en temel vasfı, *küreselliği*. Çünkü hâlâ kuvve-i vâhime'nin (*estimative faculty*) tasavvur edebildiği

üç boyutlu şekillerin en mükemmelinin *küre* olduğunu kabul etmekteyim. *Alem*den her söz edişimde, onu tıpkı bir *soğan* gibi bir *birlik*, bir *bütünlük* hâlinde, dolayısıyla bir *küre* şeklinde kavrıyorum. Düşünme sırasında işleme soktuğum kavramlar da kaçınılmaz olarak bu kavrayış tarzından doğuyor.

4. Düşünme'nin son gayesi, en basit, en yalın kavramlara ulaşmak olmalı; zira düşünme'nin kemâli, bir nokta'dan hareket edip yine bir nokta'da son bulmaktır. O hâlde *küre*, son tahlilde, varlığının sebebini teşkil eden *nokta*ya değin küçülebilmeli, söz azala azala en nihayet *nokta*da yok olmalı.

Demek ki ilmin hakikatte bir *nokta* olup onu benim gibi *bile bile* (bildikçe) bilgisizleşen cahillerin çoğalttığından gaflet etmemeliyim.

5. Küre, doğası gereği, *dairevî* (iki boyutlu) olarak hareket ediyor. Demek ki en azından bir *daire* ("muhit-i daire/çember" değil) varsaymadıkça, düşünmemin hareketini hakkıyla ifade edemem.

Bir şeye *dair* düşündüğümde, ister istemez o şeyin etrafında *daireler* çizmek zorunda kalışımın nedeni başkası değil, bu!

6. *Küre*nin üç boyutlu, *daire*ninse iki boyutlu olmasına karşın, duyulara hitab etmek amacıyla bazen *muhit-i daire*yi (çemberi) *daire* karşılığında kullandığım gibi, bazen de *daire* sözcüğünü *küre* karşılığında kullanıyorum. Bu durumda aralarındaki fark *hakikî* değil, *mecazî* olmuş oluyor.

7. Bir küre tasavvur etmedikçe yönleri tayin edemiyorum ve ancak altı yön bulabiliyorum: *ön-arka, sağ-sol, alt-üst*. Yönleri tayin ederken, değişmez olan iki yönü, yani bir küre'nin *en alt*ı ile *en üst*ünü nazar-ı itibara alıyorum. Meselâ önce bir kürenin ve/veya bir dairenin merkezini (merkez noktasını) *farz* ediyorum, sonra bu merkez noktasından ya yukarıya, en yukarıya çıkmaya veya aşağıya, en aşağıya inmeye çalışıyorum.

Düşünmemin temel kavram ve terimlerinin bir *hiyerarşiye* (bir silsile-i meratib'e) bağlılığının, *en alt* ile *en üste* bağlılığından kaynaklandığı çok açık.

8. Kürenin bir düzlemin içinde yer alabilmesi için, o düzlemin aynı anda en az iki noktasına temas etmesi gerekiyor. Bir küre ise bir düzlemin ancak bir noktasına temas edebilir. İkinci noktaya temas eder etmez önceki konumunu terkeder. Bu bakımdan kürenin aynı nokta üzerindeki hareketi, onu diğer hareket türlerinden, yani *nicelik* (artma-eksilme), *nitelik* (değişme), *mekân* (intikal) kategorilerinden ayırıyor.

Demek ki düşünme'nin *durum*undan (vaziyet) her söz edişimde, kürenin bir nokta üzerindeki durumu/duruşu, buna mukabil düşünme'nin *hareket*inden her söz edişimde ise -aksini belirtmedikçe- bir nokta üzerindeki devinimi anlaşılmalıdır; yani bir noktada yoğunlaştığımda, düşünmemin o noktada *durması* gerekmiyor. Bir nokta üzerinde devinirken bile düşünmemin *duruyormuş gibi* görünmesinin nedenini ancak böyle açıklayabiliyorum.

9. Belirtmem gerekirse, *makam* ile *mertebe* terimlerini birbirinden dikkat ve özenle ayırıyorum; zira *mertebe*yi "birbirine bağlı müstakil düzeyler"; *makam*ı ise "bir mertebe içinde yer alan düzeyler' olarak tanımlıyorum; tıpkı *küre içre küreler* gibi.

Böylelikle hakikatin bilgisine ulaşmış olduklarına inandığım ustaların hakikate ulaşmak nokta-i nazarından mertebelerini *aynı* ve fakat makamlarını *farklı* kabul ediyorum. Meselâ Hz. Mevlâna ile Hâce Bektaş-ı Velî'nin *mertebelerinin* bir ve aynı, lâkin *makamlarının* farklı olduğunu farzediyorum. Aksini *farz* etmem hâlinde edeb dairesini aşmış olacağımı biliyorum.

10. *Bi*zden hareketle *be*ni bulmam mümkün gorunuyor.

Acaba *ben*den hareketle *bi*zi bulabilir miyim?

Sanmıyorum; zira her defasında elimdeki soğanın önce dış zarını, yani *bizi* ve *sizi* soymak zorunda kalıyorum; oysa yolun başındayken, aksini tasavvur bile edemiyorum.

Demek ki şimdilik gözlerimin yaşarması kaçınılmaz!

kemâle ermek

Kemâle ermek...

Gündelik dilde hâlâ kullanılan bu ifadenin, bizden hakettiği ilgiyi görebildiğini söyleyebilir miyiz?

Pek sanmıyorum.

Kemâl, lâfzını değilse bile, mânâsını yitirdiğimiz nice manevî değerden biri. Öyle ki telâfi edemediğimiz mahrumiyet... dindiremediğimiz hasret... artık peşini bıraktığımız biricik hülyâ... bir zamanlar uğrunda candan da, cânandan da vazgeçtiğimiz nazlı dilber...

Kemâl, hikmet ehlinin gaye-i kusvası, maksud-ı aslîsi idi. Evet, başka bir şey değil, saadet-i uzma'ya vasıl olabilmek için ölümüne dudaklarını değdirmek istedikleri âb-ı hayattı.

Hiç düşündük mü nedir *kemâl*?

Kemâl nasıl bir şeydir ki hâlâ "kendisine ermek"ten söz edebiliyoruz?

Bazıları, *olgunluk* diye çeviriyorlar; bazıları da *yetkinlik* diye...

Olmak'tan *ol-gu*, olgu'dan *olgun*.

Yetmek'ten *yet-gi*, yetgi'den *yetgin*.

Kâmil: "olgun veya yetkin"; *kemâl:* "olgunluk veya yetkinlik", *tekemmül:* "olgunlaşma veya yetkinleşme".

Bir de *tekâmül* var. Hani şu gelişmenin, ilerlemenin, dönüşmenin son sınırı: *progress*.

Sormak gerekmez mi, bir şeyin *kemâline* ermesi ile *tamamına* ermesi arasında nasıl bir fark var acaba?

Kur'an'da din-i İslâm'ın sadece *tamamlandığına* işaret edilmez; ayrıca *kemâline erdirildiği* de söylenir: *etmemtu* ve *ekmeltu*...

Demek ki aralarında küçük de olsa bir fark var.

Her zamanki tahlil yöntemimizi uygulayalım ve üşenmeyip sözcüklerin karşıtlarını da dikkate alalım: 'tamam'ın karşıtı *noksan*; yani *eksiklik*; 'kemâl'in karşıtı da *zevâl*; daha eski addedilebilecek bir karşıtıysa *âfet*. Tıpkı şairin dediği gibi, bir tür yokluk hâli:

Handan ol gönül ki visal ihtimali var
Firkat kemâle irdi, kemâlin zevali var.

Kemâle ermek zamanda, zamanla gerçekleşen bir tür *hareket* gibi görünüyor. Çünkü kemâle ermenin en azından bir *süreç* içinde gerçekleştiğini, dikkat edersek eğer, farkedebiliyoruz.

Hiçbir şey/kimse bir anda ve birdenbire kemâline ermez. Kemâle *ermek*, kemâle *ulaşmak* demek. Üstelik bir anda değil, bir süre içinde ulaşmak demek. Nitekim ustalarımız, *lezzet* ve *hazzı*, "bir şeyin kemâlini idrak edip bu kemâle nâil olmak" şeklinde tarif ederler. Keza "bir şeyin zevalini idrak edip nâil olmak" da *elem*in tarifi.

Kemâl'in standart tanımlarından biri şöyledir: *bilkuvve olanın bilfiil hâline gelmesi*.

Bu tanıma göre kemâl: *bilfiil* olan, daha doğrusu *bizâtihi fiil* olan demektir. Yani bir yetinin, bir istidadın *fiil* hâline gelmesi, potansiyel olanın gerçekleşmesidir *kemâl*.

Bu durumda *hareket* ile *fiil* arasında bir ayrım yapmamız gerekmiyor mu?

Hareket tamamlandığında *fiil* hâline gelir; yani *kemâline ermiş* olur: kemâl=fiil.

Hareketi *doğrusal* (müstakime) ve *dairesel* (müstedire) şeklinde iki kısma ayırırsak, doğrusal hareketin tamamlanma imkânından mahrum olduğunu görmekte gecikmeyiz. Çünkü doğrusal hareket sonsuzdur; nâ-mütenahidir. Dairesel harekete gelince, hareketin başladığı nokta ile bittiği nokta birleşince, hareket tamamlanmış, yani kemâline ermiş olur.

O hâlde *kemâl*, daireyi tamamlamanın, maddeden kurtulup saf suret hâline gelmenin bir diğer adı. Dairenin dışına çıkmak ise özgürlük demek. Öyle bir *özgürlük* ki yeniden daireler çizmek demek. Daireler çize çize özgürlüğün tadını çıkarmak demek.

İnsan-ı Kâmil tamlamasını, "olgun veya yetkin insan" gibi ne idüğü belirsiz bir biçimde sadeleştirmekle murada ulaşamayız. Bilâkis *İnsan-ı Kâmil* ve/veya *Hz. İnsan*, insanı insan yapan tüm yetileri fiiliyata geçirmeye muvaffak olandır. Kaaliyle değil, hâliyle hakikati temsil edendir. "Ben hakikatim" diyendir. O bilkuvve değil, bilfiildir.

Bir *daire* tasavvur etmeksizin *kemâl*i tasavvur edemeyiz. Çünkü dairenin iniş yayından (kavs-ı nüzul) aşağıya doğru tenezzül edip çıkış yayından (kavs-ı uruc) tırmanarak yola çıktığı ilk noktaya dönmeyi başaran kişidir *İnsan-ı Kâmil*.

Özümüz bir kere inmiş bulundu bu âleme. Bu nedenle özümüz, geldiği yere dönmeyi özlüyor; kemâline ermeyi istiyor; eksik kaldığı için utanıyor. Dairesini tamamlamak için çırpınıp duruyor. Zira

kemâle ermeyi arzuluyor. Bu yüzden ilki de var; ikincisi de: *kemâl-i evvel* ve dahî *kemâl-i sânî*.

"Hikmet nedir?" diye sormuştun ey talib!

Sorduğun için söylüyorum: Hikmet *istikmâl*dir; lâkin "kemâle ermeyi istemek" anlamında değil; aksine "kemâle ermek için kendisine ihtiyaç duyulan yol azığı" anlamında.

Ne ayıp değil mi, yola çıksaydık hikmet azığını yanımızda taşır, kemâle ermeye çalışırdık; bizse bile isteye yoldan çıkıp kurda kuşa azık olduk.

Kısacası kemâl ararken, tamıtamına zeval bulduk.

hakikate ermek

Yola çıkılacaksa, başka bir şey için değil; sadece, ama sadece *hakikate ermek için* yola çıkmalı.

Yola çıkmanın sebebine işaret etmek bakımından böyle bir açıklama ne denli parlak ve etkileyici bir gerekçe gibi görünüyor değil mi: *hakikate ermek için*.

Gerekçenin sıhhatini sınamak için soruşturmamıza önce *için*den başlayalım:

Her *için*in öncesinde bir *niçin* vardır. Çünkü 'Niçin?' sorusu, herhangi bir fiilin amacını öğrenmek maksadıyla sorulur:

Niçin (Ne-için)? Yani ne'den dolayı, ne amaçla?

Şunun için. Yani şu şey'den, şu amaçla; yani hakikate ermek amacıyla.

Hakikate ermek, yola düşmenin amacı; bizzat hakikat ise, ermenin amacı.

Hakikate ermek için yola düşüyorum; hakikate ise, hakikat için, hakikatin zatı için, ermeye çalışıyorum.

İmkânlarımı bilmek isteseydim, *Niçin?* diye sormazdım; bilâkis bu durumda *Neden?* ve *Nasıl?* soruları, imkânlarımı öğrenmek bakımından yeterli olurdu. Çünkü doğru cevapları aldığım takdirde, kendimi, ilkinde *maddî* (material), ikincisindeyse *sûrî* (formel) sebeple karşılaşmış sayardım. Oysa eylemimin asıl sebebi (=amaç), eylemin arkasında değil, önünde.

Demek ki her *için* kaydıyla bir *niçine* cevap vermiş ve böylelikle farklı türden bir sebebi açıklığa getirmiş oluyorum.

Ermek fiili, en kaba hatlarıyla "varmak, ulaşmak, kavuşmak" mânâlarına gelir. *Eren ve/veya ermiş* ise, amacına varan, ulaşan, kavuşan kişinin sıfatı. *Er, erkek, ergen* de kezâ niçin bu kökten türediğini kolayca tahmin edebileceğimiz sözcüklerden.

Unutulmamalı ki bu sözcüğün kökeninde, bir de *olgunlaşmak* (kemâle varmak) mânası bulunuyor; yani amacına ulaşmış/varmış olmak...

Acaba *ermek* fiili ile "varmak, ulaşmak, kavuşmak, olgunlaşmak" fiillerinin anlamı arasında ne tür bir alâka var?

Varmak fiili, aslında *var*(lık) sözcüğünün kökenidir. Çağatayca'da *barmak* şeklinde telâffuz edilir. Nitekim *barış*-mak (=*varış*mak) sözcüğü de "iki şeyin birbirine varması, kavuşması" anlamında buradan türer.

Ulaşmak ve *olgunlaşmak* sözcüklerindeki '*ol*-mak' anlamını görmek içinse, sanırım çok çabalamak gerekmez.

Belirtmek gerekirse, *ol*-mak sözcüğünün Çağatayca'daki karşılığı da *bul*-maktır. Bu kelimenin "varmak, ulaşmak, kavuşmak" anlamına geldiğini göstermek için çok gezinmemize lüzum yok. Dileyenler, "Yaş yetmişi *buldu*" cümlesini, kolaylıkla "Yaş yetmişe

vardı/erdi/ulaştı/kavuştu" veya "Yaş yetmiş *oldu*" formlarına dönüştürebilirler.

Hakikat'in *ermek* ve *bulmak* fiilleriyle bağlantısı, hiç değilse bir nebze, açıklık kazanmış olmalı.

Bu noktaya kadar yanılmıyorsam, şu önermemde de yanılmıyorum demektir:

"Hakikati bulmak"la, "hakikat olmak" (hakikat hâline gelmek) aynı şeydir.

Adı üstünde, bu, benim önermem; yani soruşturmamın henüz başındayken erdiğim (vardığım, bulduğum, ulaştığım) bir yargı ifadesi.*

Şu *hakikat* de ne ki?

Evet, bugün Batı dillerinde *truth, wahrheit, vérité* sözcükleriyle karşılanan *hakikat* ile ne kastedilmektedir, ki bazıları *kendisine ermek için* yola çıktıklarını bu kadar gururla ifade edebiliyorlar?

Acaba bu *hakikat* sözcüğüyle kastedilen, *gerçek* mi, yoksa *doğru* mu?

İkisi de değil; zira 'gerçek' veya 'doğru'nun karşılığı, en azından ilk elde, *hakikat* değil, *hakk*.

Kimbilir belki de bu durumda kastedilen, *gerçeklik* veya *doğruluk*tur. (Gerçek'in kendisinden türediği *kirtüçek* (kirtüçek-kirtçek-kirçek-girçek-gerçek) ise, ne tuhaf değil mi *doğruluk* demek zaten.)

Gerçek'e veya doğru'ya varmadan, gerçeklik ve doğruluk hakkında sağlıklı ve güvenilir bir açıklamaya ulaşacağımdan emin de-

---

* *Önermenin propositiona* karşılık olmak üzere türetilmiş kifayetsiz (uyduruk) bir sözcük olduğunu biliyorum. Güya *kaziyye* (yargı cümlesi) karşılığında kullanılıyor; oysa *mukaddeme* (öncül) karşılığında kullanılması gerekirdi. Bu bakımdan bu sözcüğün, her defasında *öneri* (teklif) sözcüğüyle karıştırılması kaçınılmaz.

ğilim. Çünkü ya biri çıkıp da "Hangi gerçeklik gerçek ki?" diye sorarsa, işte o zaman ne cevap vereceğimi bilmiyorum.

Doğrusu, hakkı bilmeden hakikati bilebilir miyim, onu da bilmiyorum.

Sözcük analizlerinden hareketle hakikat'e *varacağını* sanan, bu çabaları sonucunda hakikatin de kendisine *baracağını* sanır. Oysa böylesi sözde *varışlarla*, *barışlarla* hakikat bulunmuş olmayacağından, sizi bilmem ama, ben kendi hesabıma yeniden yolun başına dönmek zorundayım.

Hakikat benim! deseydim, elbette gocunurdum; dediğim sadece şu: *ben Hakikatim!*

Ey tâlib! Nefsinin tafralarına kanıp sanma ki hakikate *sahipsin*, sen hakikate *dahilsin*.

aşka ermek

Hakikat, peçesini toplulukların önünde açmaz. Her talib-i hakikat, hakikati sadece bir yönüyle görebilir, bir seferde ancak bir cihetten ona yaklaşabilir.

Sabretmeli, acele etmemeli, her bir taleb'e karşılık ödenecek bedelin, "taleb edilen"in kıymeti miktarınca olduğu/olacağı aslâ hatırdan çıkarılmamalıdır.

İlim, sahibini, hedefine adım adım yaklaştırır; zira bilmek isteyen nefs, zamanla, zaman içinde ve her basamağı tek tek çıkmak koşuluyla yol alabilir. Öğrenilmesi gerekenler, bilinmesi lâzım gelenler çoktur; çokluk mertebeleri içinden geçip birlik'e ulaşmak süre ister, emek ister, hepsinden önce *nasib* ister.

Ne var ki ilmin (bilme'nin) ulaştıracağı hakikat menzilinin basamakları muayyen bir mertebeye kadardır. Buna rağmen, bilen, bilmek aracılığıyla hakikat yolunun ancak bir kısmını ve ister istemez uzun bir zaman sarfıyla katedebilir. Dolayısıyla 'bilme' (*ilim*)

makamlarını çıkmak suretiyle ulaşılabilecek mertebeye gelindikten sonra bu sefer 'tanıma' (*irfan*) makamlarının da çıkılması gerekir. İrfan makamlarını çıkmak için bilmek'ten yardım alınamaz, bilâkis tâlibe *aşk* gerekir.

İnsan ancak gayret ile bilip *bilgin* (âlim); aşk ile tanıyıp *bilge* (ârif) olabilir; zira *bilmek* mertebesi azim ve gayret, *tanımak* mertebesi ise aşk ve mehabbet ister.

Aceb, sadece *aşk* yardımıyla hakikat yolu katedilemez mi?

Biz bu suale olumlu bir cevap veremeyeceğiz. Bilmeye ihtiyaç duymaksızın aşk ile yola düşenlerin çıkacağı mertebe de bir yere kadardır ne yazık ki! Sonrası için, ilk başta ihmal edilen vazifenin yerine getirilmesi gerekir.

İlim ehli yavaş yavaş ve adım adım basamakları çıkarken, aşk ehli kendince ve bir çırpıda maksuduna erer; tabiatıyla orada da kalır.

Bir misâl verecek olursak, ilim ehli, 30 katlı bir binanın 20 katını adım adım ve basamak basamak çıkarken, aşk ehli bu 20 katlık mesafeyi -âdeta- bir çırpıda (asansörle) çıkıverir.

Burada sorun şudur: Geriye kalan son 10 kat nasıl çıkılacaktır?

İşte bu safhayı aşabilmek için, ilim ehline *aşk* (duygu), aşk ehline *ilim* (düşünce) gerekir. Aşk olmaksızın ilim, âlimi bir yere kadar çıkarır; ilim olmaksızın aşk da âşıkı bir mertebeye kadar taşır.

Birincilerin yavaş yavaş, ikincilerin ise hızla çıkmaları arasında esasen fark yoktur; zira yolun geriye kalan kısmı her iki tarikin yolcuları tarafından da henüz katedilememiştir. Fakat âşık yanına *ilmi* aldığında ve âlim de *aşk* libasını giydiğinde, âşık yavaşlarken, âlim hızlanacağından, aralarındaki görece zaman farkı ister istemez ortadan kalkacaktır.

Birinin gördüğünü diğeri *bilir* (düşünce), diğerinin bildiğini öbürü *görür* (duygu). Burası doğrudur. Lâkin bilenler ve gören-

ler, bilinen'in görüleceğini, görülen'in de bilineceğini daha yolun başındayken kabul etmek istemezler ve yetenekleriyle yetinirler. Öyle ki herkes kendi elindekiyle sevinir ve diğerine acır. Basamakları adım adım çıkanlar *temkin* zırhına büründükleri için övünürlerken, kendilerini bir çırpıda tepeye çıkmış sananlar da *cüret* bâdesiyle kazandıkları hızın büyük bir başarı olduğunu vehmederler.

Bilinen'in görülebileceği, görülen'in ise bilinebileceği, hakikat yolunun sonuna erilmeksizin -yani tahkik vukû bulmaksızın- anlaşılmaz; bir tek lafı edilir, o kadar!

Hakikatin yolu tek kişiliktir!

Çünkü gerek 'bilmek' aracılığıyla, gerekse 'tanımak' aracılığıyla olsun, her tâlib, hakikat binasının basamaklarını tek başına ve adım adım çıkmak zorundadır.

Hakikate topluca yürünülemez!

Çünkü bu yol, kendilerini, o, adına 'dünya' denilen yosmanın işvekârlığına kaptırmış olan ve yalnız kalmaktan korkan sürülere tamamiyle kapalıdır. Nitekim feylesofumuz İbn Sina der ki:

Hakk'ın huzuru, her isteyenin bir çırpıda kendisine ulaşabileceği bir eşik olmaktan münezzehtir; O'nun huzuruna tek tek ve ancak adım adım çıkılabilir.

Ne ilginç değil mi, *el-Işârât ve't-Tenbihât*ın iki ünlü şârihi mütekellimîn'den Fahruddin er-Râzî ile hukema'dan Nâsıruddin et-Tûsî, bu ifadeyi, "Hakkın huzuruna vâsıl olanların sayıca çok az olmalarına" bir işaret (!) olarak kabul ediyorlar.

Elbette hakikat yolunda yürümenin bir bedeli ve bir de mükâfatı vardır.

Bu yolda yürümenin bedeli, tâlibin yolun başındayken kendini kaybetmesi, mükâfatı ise yolun sonunda kendini tekrar ve fakat bu sefer farklı bir surette bulmasıdır.

Kişi yola kendinden çıkar ve sonunda -varabilirse- yine kendine varır. Hakikatini bulursa, *Hakikat benim!* der ve fakat hakikati bulursa *ben Hakikatim!* der. Böylelikle ilkinde hakikate *sahip*, ikincisindeyse *aid* (dahil) olduğunu düşünür.

Acaba *mertebe* farkı mı, *makam* farkı mı tâlibin böyle düşünmesine neden olur?

Soru sormak için seçilenin cevap verme yetkisi de, yetkesi de yok!

O hâlde şimdilik susup beklemeli!

ben'in dönüşü

Düşünme, doğası gereği "karmaşık olan"dan (=*biz*den) "yalın olan"a (=*bene*) doğru yol alır. Yalın olanı, yani beni/benliği bütün yalınlığı içinde kavramak, düşünme dairesinin başlangıç noktasında değil, aksine bitiş noktasında gerçekleşir. Çünkü düşünme'nin hareketi *dairesel*dir.

Düşünme hep başladığı noktaya geri döner, dönmelidir de. Düşünme doğası gereği döner, dönmek düşünmenin doğasında vardır da ondan döner.

Düşünen *ben*in yalınlığı kimseyi aldatmasın! O yalınlığını ve biricikliğini ancak çokluğun içinde, karmaşık olanın içinde, karmaşanın içinde, kısacası *biz*in içinde farkedebilir.

Kişinin kendisi, dairenin merkez noktasında değil, bitiş noktasında durur, yola *biz*den düşer, hep *biz*i izler ve en nihayet *bene* ulaşır. Ötesi yoktur; *ben*den sonra yeniden *biz* gelir, *ben* tekrar *biz*e gelir. *Ben* ister istemez yine *biz*in içinde hareket eder, lâkin bu

sefer *ben*, *biz*in içinde kendisini farketmiş olarak ve sadece kendisi için hareket eder.

Acaba bir muamma ile mi karşı karşıyayız?

Öyle ya, dairenin bitiş noktası aslında başlangıç noktası da değil midir?

Elbette, dairenin başlangıç noktasıyla bitiş noktası aynıdır. Dönüş hep aynı noktadan başlar, aynı noktada sona erer; zira hareketin istikameti, dairenin özü tarafından belirlenmiştir.

Biraz açalım:

Klasik Fizik'te hareket, istikameti itibariyle ikiye ayrılırdı:

a) *doğrusal hareket* (hareket-i müstakime)

b) *dairesel hareket* (hareket-i müstedîre).

Doğa'da nesnelerin hareketi *doğrusal*dı ve bu nedenle oluş-bozuluş içinde bir görünüp bir kayboluyorlardı; yani nesneler göründüklerinde *varolmuş*, kaybolduklarında ise *yokolmuş* sayılıyorlardı.

Varolan hiçbir şeyin *yok*, yokolan hiçbir şeyin ise *var* olamayacağı bilindiğine göre, oluş-bozuluş düzeneğinde, diğer bir deyişle doğrusal hareket sırasında varlık da, yokluk da bir tek kelimeyle *izafî* idi, izafiyet içindeydi. Subutiyet yoktu. Yerkürenin hareket yasası değişim ve dönüşümdü. Herşey oluş ve bozuluş içindeydi. Süreklilik bakılanda değil, bakanda gerçeklik kazanan bir sanıydı sadece.

Buna karşın gökkürenin hareketi daireseldi ve bu nedenle oluş-bozuluş düzeneği onun için geçerli değildi. Doğrusal hareketle, yani oluş ve bozuluşa tâbi nesnelerle Fizik İlmi (İlm-i Tabiî); dairesel hareketle, yani oluş ve bozuluşa tâbi olmayan nesnelerle Matematik (İlm-i Riyazî) meşgul oluyordu.

Kuderna, hareketin dört kategoride gerçekleştiğini kabul ediyor ve "nicelikte hareket'e *artma-eksilme*, "nitelikte hareket"e

değişim-dönüşüm; "mekânda hareket"e *intikal-yer değiştirme* adı veriyorlar ve "durumda hareket"e de bir topacın hareketi gibi gökkürenin bir noktanın içindeki (!) dönüşünü misâl olarak gösteriyorlardı.

Açarken, elimizde olmaksızın açılıyoruz. Lâkin açılım açmanın değil, açılmanın sonucu.

O hâlde kendimizi dalgaların itkisine salmaktan, düşüncenin dalgaları aracılığıyla olsun kendimize doğru itilmekten niçin kaçınalım?

Sadede gelirsek, "aklın hareketi de *dairesel* ve *doğrusal* olmak üzere iki yönlüdür" diyebiliriz. Nitekim düşünmenin iki istikametinden biri olan tümdengelim (dedüksiyon) *dairesel*, buna mukabil tümevarım (indüksiyon) ise *doğrusal*dır.

Aklın nesnelere yürüyüşü bitmez; nesneler hakkındaki bilgisi tüme varmak sanısıyla yola çıkar ama bir türlü tüme varamaz. Amelî düşünme bu nedenle tümevarımı kullanmak zorundadır. Buna karşın nazarî düşünmede akıl tümdengelimle hareket eder, aksiyomatiktir, kesindir, başladığı yere dönmek zorundadır; dönemeyeceğini bilirse başlayamaz.

Sözün özü, biz, *düşünme* dediğimiz zaman, amelî düşünme'yi değil, nazarî düşünme'yi kastediyoruz. Buna mukabil, kendi peşine takılan *ben*in, yola *biz*den düşmek zorunda kalışını ise nazarî düşünme'nin kendi doğasıyla açıklıyoruz.

Hâl bu ise, önümüzde cevabını arayan iki soru var demektir:

1) *Biz* kimiz?

2) *Ben* kimim?

İlk sorunun cevabı bulunmadıkça, ikinci sorunun cevabı bulunabilir mi?

Aslâ!

Düşünme kendi toprağına ihanet edemez. Ben *biz*ini bulmadıkça yola çıkamaz!

Ben benliğini bulmak için yola *biz*den çıkar; *ben*ini bulunca *biz*ini bir süreliğine terkeder. *Bize* döndüğünde ise, artık *ben*ini farketmiş olarak *biz*in içindeki yerini alır. Zahir'den başlar, bâtın'a ulaşır. Ancak bâtın'da öylece kalmayı tercih etmeyip terki terkeder de ister istemez zahir'e geri döner.

Kısacası artık kalıbı *biz*de, kalbi ise *ben*dedir. Belki kalıbı *biz* içinde yaşar ama her hâlukârda kalbi *ben* için yaşar.

Peki daireyi tamamlamak, o *biz* içindeki *ben*i bulmak kolay mı?

Cevap için acele etmeyelim de şimdilik nağmesini bir kenara bırakıp şiirin sesine kulak verelim:

Aşk ehline âlemde dilârâ mı bulunmaz
Âşık isen ey dil, sana Leylâ mı bulunmaz
Harcetme sesin feryad edib çemende
Bülbül-i şeyda, sana bir gül-i rânâ mı bulunmaz

Görüyorsunuz değil mi, *biz* için koşturanlar nasıl da seslerini feryad u figân ile çemende harcediyorlar. Oysa *biz* içinde *ben*leri için ter dökseler, uğruna şakıyacakları gül-i rânânın hemen yanıbaşlarında bulunduğunu görmeleri işten bile olmayacak.

Düşlemeye gör ey talib, bir kere olsun kendi peşinden koşmayı denesen, ah bir denesen, inan, bu dünya cangılında değil bulman, *olman* bile kabil.

sığdırıver avucunun içine sınırsızlığı

Bir dairenin üst noktasından aşağı doğru inen yaya *kaus-i nüzul* (iniş yayı); alt noktasından üstteki başlangıç noktasına doğru çıkan yaya ise *kaus-i uruc* (çıkış/yükseliş yayı) denir.

Dairenin üst noktasında Hz. Hakk'ın, alt noktasında Hz. İnsan'ın bulunduğunu farzedersek, "Hepimiz O'ndan geliyoruz; dönüşümüz yine O'nadır!' işaretinin mânâsını teşkil eden şekli, sanırım böylelikle göz önüne getirmiş oluruz.

Hazret-i İnsan (insan'ın mertebesi), inişin sona erdiği, yükselişin ise başladığı noktada yer alır.

Yeryüzünde içiçe geçmiş hâleler hâlindeki madenler, bitkiler ve hayvanlar âleminden sonra gelen hâlenin sahibi olan hazret-i insan, cemadatın, nebatatın ve hayvanatın da sahibidir; dolayısıyla biraz taş, biraz çiçek, biraz da hayvandır. Taayyünâtı itibariyle mertebesi diğer mertebeleri içerir.

Taşlarla konuştuğunu hatırlamayan insanoğlu, bitkilerin sesini dinlemeyi unutalı çok oldu; hayvanlarla alâkasını kesmekle kalma-

dı; varlığa tahammülsüzlüğü yüzünden insanlık kıyısından da uzaklara sürüklendi.

Günümüzün insanı yönünü tayin edemediği için yükselemiyor. Dairesini tamamlayamıyor. Bu yüzden özgürleşemiyor; özgürlüğün *daireyi tamamlamak* demek olduğunu ise aklına bile getirmiyor. Dairenin, gönlün terbiyesiyle tamamlanacağı muhakkak iken, kayb *olan* ve *edilen* için üzülmekten kendini alamıyor.

Ölümden korkusu bu yüzden. Yaşamı yitireceği korkusuyla yüreği büzüşüyor, sıkılıyor ve 'bun' alıyor.

İnsan niçin *bun*alıyor?

Gerçekte mâlik olmadığı bir şeye mülkiyet iddiasında bulunduğu için. Özünü bilmekten korktuğu için, insan, ölmekten de korkuyor. Evet, öleceğini bilmekten de, ölmekten de korkuyor. *Bun*alımı da bundan.

İnsanoğlu kendi gerçeğinden kaçtıkça, kendini gerçekten de *var* zannettikçe, *bun*almaktan aslâ kaçınamaz. *Bunama* yaşlıların değil, yüreği büzüşmüş olanların ve adına *dünya* denilen düşte düşün yorumundan habersiz bir biçimde uyuklayanların yazgısı.

Uyuyanların değil, uyuklayanların alnındaki işbu yazgı, *bun*almaktan ibaret.

Hiçliğin zirvesinde varlığın tadını çıkarmak varken, kayb olacak ve edilecek bir gerçek sanısıyla şimdiden karalar bağlamak, tamıtamına bir kâbus.

Vâ esefa ki onlar bu yüzden bir düşten değil, bir kâbustan uyanmak zorunda.

Martin Buber'nın *Ich und Du* (*Ben ve Sen*) adlı eserini İngilizce'ye çeviren Walter Kaufmann'ın bu çeviriye yazdığı girişte, Goethe'nin çağdaşlarından William Blake'e ait şöyle bir dörtlük yer alıyor.

To see a World in a Grain of Sandz
And a Heaven in a Wild Flowerz
Hold Infinity in the palm of your hand
And Eternity in an Hour

Aşağı-yukarı anlamı şu:

Görmek bir dünyayı bir kum taneciğinde
VE bir cenneti yabanıl bir çiçekte
Sığdırıver o hâlde avucunun içine sınırsızlığı
VE dahî bir tek ânın içine sonsuzluğu

Gönlünü terbiye etmemiş olanlar için bir ânın içinde tüm zamanı ve bir elde tüm mekânı hissedebilmenin ne denli güç olacağı malum. Lâkin biraz çabayla hiçliğin kıyısından varlığa el sallamak, hiç de öyle imkânsız değil.

Tohumda ağacı, ağaçta tohumu (birlikte çokluğu, çoklukta birliği) görme becerisini kazanmış ustalarımızın bize verdiği dersin değişmez konusu, her inişin bir de çıkışı olduğu idi.

Onlar indiklerine peşiman olmadıkları gibi, yükselmekten de korkmadılar. Çünkü ustalarımız nezdinde *ölüm* firakın (ayrılmanın) değil, visalin (buluşmanın) adıydı bir zamanlar.

Ey talib! Bil ki gölgeden gölgenin sahibine dönüş, korku doğurmadığı gibi, hüzne de yol açmaz.

Başka bir nedenden dolayı değil; sadece ortada kayb olan ve edilen bir *şey* bulunmadığı için açmaz.

asıl matlubun ne?

> Fikrettim ki asıl matlûbum heman her nesnenin hakikatin bilmektir. Pes, bilmek ne idüğün bilmek ve hakikatini anlamak gerek. Anladım ki asıl bilmek oldur ki bildiğin sana bir tarîk ile açıla ki şek ve şüpheye mahal kalmaya, galat ve vehim ihtimali olmaya!

Bu satırlar hüccetimiz Gazalî'nin (öl. 1111) ünlü *el-Munkızu min'ed-Dalâl* adlı eserinin yazma hâlindeki bir tercümesinin *1678* tarihli bir nüshasının girişinde yer alıyor.

"Bir tek isteğim var, o da hemen her nesnenin hakikatini bilmektir!" diyen ve *bilme* eylemini bir nesnenin arazlarını, sözde niteliklerini, yani zahirini bilmek değil, aksine *ne idüğünü*, yani mahiyetini, yani ozunu, yani kendisini bilmek olarak açıklayan ve daha da önemlisi bir nesneyi bilmeyi, *o nesnenin hakikatini anlamak* olarak ilan eden bu meçhul hakikat tâlibinin yaklaşık beş asır önce semalara çarpmış olan çağrısını bu toprakların çocukları neredeyse bir asırdır duymuyorlar.

Duymuş, duyabilmiş olsalardı, bugün hakikatin kendisi yeryüzünün batısında aranır bir nesne olmaktan çıkar, yeryüzünün merkezinde, yani Türkiye'de, yani İstanbul'da *ben Hakikatim* diyebilen hakikat erlerinin dilinde -tıpkı bir zamanlar olduğu gibi- bütün asumanı çınlatırdı.

Aristoteles'ten bu yana dört illet/sebep sayılır: *maddî illet* (causa materialis), *sûrî illet* (causa formalis), *fâil illet* (causa efficiens), *gaî illet* (causa finalis).

Aristoteles Sokrat-öncesi doğa filozoflarının sadece ilkini (maddî illeti), Platon'un ise ilk ikisini (maddî ve sûrî illeti) nazar-ı itibara aldıklarını, ilk defa kendisinin dört illeti düşünmenin önüne düşürdüğünü söyler, *Metafizik* adlı eserinde.

Onun seleflerine karşı ne denli hakşinas davrandığı meselesi bir bahs-i diğerdir. Bizi burada ilgilendiren husus, bilimin sadece ilk iki nedeni dikkate alması, buna mukabil son iki nedeni ise sadece din ve felsefenin kendisine konu edinmesidir. Yani bilim nesnenin hakikatini soru konusu yap(a)maz, o nesnenin sadece neden ve nasıl yapıldığını öğrenmek ister.

"Kim yaptı ve niçin yaptı?" sorusu bilimin merak alanı içinde değildir. Bilimin merakı özele, parçaya yöneliktir, o bütünü talep etmez; kullandığı yöntemle bütünün görülemeyeceğini bilir çünkü. Fakat düşünme (metafizik) kendisine kimi ve niçini mesele edinir; zaten bu meselesi nedeniyle o, *düşünme* adını alır.

Düşünme bütüne yöneliktir, salt görünür sebepleri değil, sebeplerin sebebini merak eder, görülemeyeni görmeye çalışır, tek tek ağaçlarla değil, ormanladır onun işi. Ağaçları ormanın bütünü içinde görmeyi ister; ormanı görmedikçe ağaçları görmüş olmakla yetinmez, yetinemez. Âdeta bir büyücü gibi, bir kâhin gibi hareket eder ve âlemi bir *küre* hâlinde önüne koyup o küreyi bir bütün hâlinde temaşa etmeye çalışır. Düşünmek, ağaca baktığında tohu-

mu, tohuma baktığında ağacı görmektir, hiç değilse bu türden bir görüşe ulaşmayı talep etmektir.

Bu âlemin ne idüğünü bilmek, hemen her nesnenin hakikatini bilmek ve dahî o nesnenin hakikatini anlamak arzu ve çabası, düşünme'yi benzerlerinden ayırır. Üçgene derinlik katar, onu *prizma* hâline getirir. Daireye derinlik katar, onu *küreye* dönüştürür. Düşünme bu yüzden her nesnenin *derinliğini*, yani *hakikatini* görmek ve anlamaktan ibarettir.

Her nesnenin bir bitimi varmış. Doğru ve fakat eksik!

Kim için ve kimler nezdinde her nesnenin bir bitimi vardır?

Çağdaşlığın bugünkü mümessilleri nezdinde *prizma* yok, *üçgen* var artık! Evet, şimdi düşünme yoksunlarının gözünde artık *küre* yok, sadece *daire* var!

Görmüyorlar ve görmediklerini reddediyorlar, anlamıyorlar ve anlamadıklarını inkâr ediyorlar. Okyanusa açılamıyorlar ve fakat önceleri sığ sularda, şimdiyse yeryüzünün batısındaki hocalarının inşa ettikleri havuzlarda yüzme dersleri alıp vermeyi marifet addediyorlar.

Boğulmaktan korkuyorlar. Can simidi kullanmadan serin suların derinliklerine dalmaya, seyredilecekse âlemi oralardan seyretmeye azmetmiş olan seleflerini hem de iğreti gözlerle güya küçümsüyorlar. Bir benzerini yapamadıkları için değil, nasıl yapılabilmiş olduğunu anlayamadıkları, kavrayamadıkları, yapanları yakından izlemeyi beceremedikleri için küçümsüyorlar.

Siz, "Asıl matlûbum heman her nesnenin hakikatin bilmektir!" diyen kaç ilahiyâtçı gördünüz? Bilmeyi "bir nesnenin ne idüğün bilmek ve hakikatini anlamak" şeklinde tanımlayan, yani bilmediğini ve anlamadığını itiraf eden, bu itirafı *küçülmek* değil, bilakis *büyümek* olarak algılayan etrafı kalabalık kaç bilimadamına rastladınız?

Çağdaş eğitim daha en baştan onların bütün muhtemel sorularını cevaplıyor, "bu budur, şu şudur!" diye. Onların zaten zor çıkan nefeslerini öyle bir kesiyor ki "Niçin bu budur? Neden şu şudur?" diye soramıyorlar bile.

Düşünme'nin bütün sorularının *çocuk soruları* olduğunu ve çocukça sorular sormadıkça *hakikat* denen dilberin kendilerine o nazlı yüzünü aslâ göstermeyeceğini akıllarına bile getiremiyorlar.

Yetişkinlerin o kasvetli tafralarla sordukları köşeli soruların ve bu sorulara verilen köşeli cevapların sathîliği onların gözlerini kamaştırırken, düşünmenin o *çocukça* soruların içinde saklandığını hiç ama hiç görmüyorlar. Çünkü *şek* etmek ile *hayret* etmek arasındaki farkı bilmiyorlar.

Hayret makamının çocuklara mahsus o saflığını kibirlerine yediremedikleri için modern dünyaya çocukça sorular sormak yerine sivilcelerini saklayıp zekâ gösterilerinde bulunmayı yetişkinlik sayıyorlar. Oysa bilmek, yani *ne idüğün bilmek ve hakikatin anlamak gerek.*

hiç hakkında herşeyi bilmek

Bugün bizim *iş bölümü* biçiminde adlandırdığımız kavram, XIX. yüzyılda *taksim-i a'mal* diye Türkçe'ye çevrilmiş ve Batı bilim ve teknolojisini atağa kaldıran zihniyetin bir tür *iş bölümü*nden ibaret olduğu varsayılmıştı.

Eskiler güya herşeyi tek başına bilmek ve yine herşeyi tek başına yapmak istiyorlardı. Bu ise hem bilimin, hem devletin hantallaşması demekti. Bilinmesi ve yapılması gerekenler taksim edilmeli, kısaca *ihtisas* (uzmanlık) önemsenmeliydi. Nitekim önemsendi de. Üstelik bu önemseme işi o denli abartıldı ki İngilizce'de şöyle bir deyişin ortaya çıkmasına bile yol açtı:

> *A specialist is a man who knows more and more about less and less, until he knows everything about nothing.*
>
> Uzman daha az şey hakkında gitgide daha çok şey bilen, sonunda da hiç hakkında herşeyi bilen adamdır.

Doğrudur; günümüzün uzmanları herşey hakkında hiçbirşey bilirler.

Modern dönemde, çok şey bilmek bir tür malumat-furuşluk (bilgiçlik) olarak algılandığından, bir tek konuyu bilmek ve fakat o konuyu derinlemesine, her yönüyle bilmek, ister istemez daha çok sayıda şeyi biraz bilmekten daha makbul tutuluyordu. Uzman, bir tek konuyu ne kadar mümkünse o kadar bilmeye çalışan adamdı.

Bu, metafiziğin felsefeden hem de büyük bir hevesle elenmek istendiği yılların, kısaca aydınlanmanın bir hediyesidir. Çünkü felsefe, asırlardır insanı ve doğayı bütünüyle kavramak amacıyla tahsil ediliyor; hakikatin bilgisine varmak isteyen tâlibler, -mümkün olup olmaması bir yana- hakikatin bütününe, hatta künhüne varmak istiyorlardı.

Hakikat ise, sırasıyla önce simgelerin (yazı), sonra sözcüklerin (dil), sonra kavramların (mantık-matematik), sonra nesnelerin (fizik) ve en nihayet sonunda bütünün (metafizik) bilgisine ulaşmayı gerektiriyordu. Bilmek bilmeyi bilmek idi; kişi kendini bilmeye, kendini tanımaya çalışmadığı takdirde, yani gerçek amacı "kendini tanımak" olmadığı takdirde, uğraşlarının boşa gideceğini asla aklından çıkarmamalıydı.

Bilimler yavaş yavaş felsefe'den, yani bütünün bilgisinden ayrıldıkça, ortada işaret edilecek herhangibir *bütün(lük)* kalmadığı gibi, her bilim kendi alanına karışabilecek başka bir komşu da istemedi.

Bilimlerin sınıflaması, daha önceden Metafizik'in işiydi. Çünkü Metafizik, varlık'ın, yani *bütün*ün bilgisiydi; bütün bilimlerin üstündeydi.

Bu görev felsefe'nin elinden alındı, Mantık'a verildi. Bu nedenle Mantık da *Mantık-ı Sûrî* ve *Mantık-ı Tatbikî* olmak üzere ikiye ayrıldı. İlki salt zihne, ikincisi bilimlerin tasnifine yöneldi.

Bu da işe yaramayınca, Psikoloji (İlm'un-Nefs) bilimlerin tasnifinden kendi sorumlu olmak istedi; zira biraz da Kant'ın etkisiyle, tasnif işi, zihnin görevi kabul edilmiş, ister istemez zihni araştırma tekelini kendi elinde tutmak isteyen Psikoloji uleması, bu işin ancak kendileri tarafından yapılabileceğine inanmışlardı.

Olmadı. Bu sefer *Metodoloji* diye yeni bir bilim inşa edildi. Onun da ömrü pek uzun sürmedi. Nev-zuhur sosyologlar, Matematik'in modern dönemde kazandığı itibardan istifadeyle istatistik hesaplarıyla oynamayı marifet bildilerse de bir türlü bu bilgi öbeğine *bilim* (kesin bilgi) haysiyetini kazandıramadılar. Bütünlük sona ermiş, bilimleri bir hiyerarşi dahilinde sıralamak imkânı neredeyse tarihe karışmıştı.

Doğa ile *insan* arasına çekilen keskin çizgi, doğa-bilimleri ile toplum-bilimlerini, sadece *konu* itibariyle değil, *yöntem* itibariyle de farklı odalara hapsetti. Tabii ki herbiri de kendi aralarında ayrıldıkça ayrıldılar; insan bilgisinin üzerine önce apartmanlar, sonra departmanlar dikiliverdi ve ancak buralarda bilgi'nin peşinden koşan uzmanlar daha az şey hakkında gitgide daha çok şey bilen, sonunda da hiç hakkında herşeyi bilen elemanlar hâline geldiler.

Dinî ilimlerin başına gelen belâ da ne yazık ki aynıdır. *Din* gibi insanın, hayatın, düşüncenin, duyguların, kısacası varlığın bütününe anlam veren, bu bütünü yorumlayan bir anlama-yorumlama geleneğine mensup olmalarına rağmen, günümüzde *ilâhiyatçılık* ile *parçacılık* arasında neredeyse bir fark kalmamasının en önemli nedeni bu *iş bölümü* anlayışıdır. Nitekim Tefsir İlmi'nde uzmanlaşanlar Hadis İlmi'nden, Hadis İlmi'nde uzmanlaşanlar Fıkıh İlmi'nden habersiz kaldılar. Ne bu bilim dallarıyla ilgilenenlerin Belağat, Mantık, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe, Matematik bilimleriyle, ne de bu bilimlere yönelenlerin diğerleriyle ciddiye alınabilir bir temasları olmadı. Tarih, Edebiyat, Şiir, Musikî gibi hususî dallara

gelince, çoğu genel-kültür seviyesinde dahî bu alanlara alâka duymayı beceremedi.

Hasılı, konusu ne olursa olsun uzmanların payına düşen *hiç-bir-şey* hakkında *her-şeyi* bilmek iken, uzman olmayanların payına *herhangi-bir-şey* hakkında neredeyse *hiç-bir-şey* bilmemek düştü.

Ne yazık değil mi, bir zamanlar bilmek *bilmeyi bilmek* idi; bilmek *bizatihi kendin bilmek* idi.

neredesin ey insan?

"Bir şeyi bilmek o şeyin sebebini bilmektir" der Aristoteles. Sebepleri ise dörde ayırır: 1) maddî sebep, 2) surî (formel) sebep, 3) fail sebep, 4) gaî (gayeye ilişkin) sebep.

O hâlde sormak gerekiyor: Bir şeyi bilmek, o şeyin hangi sebebini bilmektir?!

Dört sebebin bir kısmına *eksik sebep* (illet-i nakısa), tümüne ise *tam sebep* (illet-i tâmme) denildiği hatırlanacak olursa, bu soruya verilecek cevabın daha şimdiden açıklık kazanmış olduğunu söyleyebiliriz:

Bir şeyi bilmek, o şeyin tam sebebini (yani dört sebebini birden) bilmek demektir.

Bu durumda bir şeyin veya bir olgunun sebeplerinin sadece bir kısmını bilenlerin bilgisi de -tanım gereği- eksik olacaktır.

'Neden?' (Hangi şeyden?) sorusunu maddî sebebi, 'Nasıl?' sorusunu surî (formel) sebebi, 'Kim?' sorusunu fail sebebi (özneyi), 'Niçin?' sorusunu ise gâi sebebi (amacı) bilmek maksadıyla sorarız.

Anlam meselesi fail sebeple birlikte ortaya çıkar; zira fail yoksa, gaye de yoktur. Dolayısıyla gaye yoksa, anlam da yoktur. Gaye (amaç), her halukârda bir failin gayesi olmak zorundadır. Eyleyen olmaksızın gaye, gaye olmaksızın eylem meydana gelemez. Eyleyen eylemeyi ister, dahası eylemeyi bir *şey* için, yani bir *gaye* için ister.

Arapça'da yapmak anlamında kullanılan sözcüklerden biri *fiil*, diğeri de *amel*dir. Bu iki sözcüğün arasında *gaye* ile irtibatlı önemli bir fark vardır: Bir bilincin, bir iradenin eşlik ettiği eylemler *fiil*, aksi takdirde ise *amel* adını alır. Şayet amel'e bir bilinç eşlik ediyorsa, bu muhakkak bir sıfatla birlikte (msl. *amel-i salih*) anılmalıdır.

HAK hakkında *âmil* değil, *fâil* sözcüğünün kullanılması da bu sebepledir. Bu bakımdan Tanrı'nın *fiillerinden* söz edebiliyoruz ve fakat *amellerinden* söz edemiyoruz.

Eylem'i *fiil* hâline getiren failinin irade (istem) sahibi olması, yani eylediğini isteyerek, istediğini de bilerek eylemesidir. Hukuk, İktisad ve Siyaset'le ilişkili meselelerin aynı zamanda Ahlâk biliminin de konusu olmasının sebebi, bu alanların insanın iradesiyle yapıp ettiklerinden oluşmasıdır.

İnsan eyliyor, zira eylemeden önce eylemeyi istiyor. İstem (irade) olmaksızın eylem de olamayacağına göre, istem her eylemi önceliyor demektir. Fail ve gâi sebepler de buradan türüyor; zira insan (istem sahibi) eylediğinde *fiil* meydana geliyor. İnsanın her eyleminin bir gaye ve amacının olması, yani eylemeden önce eylemeyi isteyebilmesi, herşeyden evvel eylemlerinde niyetin (amacın) varlığını gerektiriyor.

Demek ki hukuk, ahlâk, iktisad ve siyaset bilimleri istem'le, amaç'la, niyet'le ilgileniyor ve böylelikle istemin ve dahî niyetin mümkün kıldığı eylemler, insana özgü bilimlerin konusu oluveriyor.

Yakın zamanlara kadar insana özgü olan, insan türünün mümkün kıldığı alanları kendisine konu edinen bilimlere *insanî bilimler* (human sciences) denmesinin sebebi de başka değil, bu.

İstem, amaç ve niyet nazar-ı itibara alınırsa bu sefer karşımıza *tinbilimleri* adlandırması çıkıyor; yani doğa-bilimlerinin aksine *geistın*, *ruhun*, *aklın* aracılığıyla bilginin konusu hâline gelen alanın bilimleri.

Yeryüzünde insan dışında "ahlâk sahibi canlı" yok; zira yeryüzünde insan dışında "akıl sahibi canlı" yok. Nitekim *adalet* yetisinin oluşmasını mümkün kılan da insanın akıl sahibi, ahlâk sahibi bir canlı türü olması. Evet ahlâk, hukuk, iktisad ve siyaset bilimlerini akıl sahibi bu canlı türüne özgü eylemlerin bilimleri hâline getiren, sadece insanı diğer canlılardan ayıran tarafı; yani *aklı* ve *vicdanı*; insanın ancak akıl ve vicdanın mümkün kıldığı eylemlerin faili olması.

Şayet insan *düşünen canlı* (hayvan-ı nâtık/animal rationale) olmasaydı, adalet'ten de, âdil olmaktan da söz edemeyecektik. Adalet'ten ve âdil olmaktan söz edemediğimiz takdirde, evrenin, hayatın ve insanın varoluşunun anlamından da söz edemeyecektik.

Adalet ve dahî merhamet sadece insanın insanla ilişkisinde mi geçerli?

Elbette hayır! İnsanın doğayla ve diğer canlılarla ilişkisini belirleyen kavramların başında da *adalet* gelir. Lâkin düşünce ve sanatı dünyalarından kovmak suretiyle varolmayı seçen günümüz bilimadamları, hemcinslerine karşı adalet ve şefkatle davranmaktan vazgeçtikleri gibi, doğaya karşı da âdil davranmaktan vazgeçtiler.

Leo Tolstoy, 21 Mart 1885'te günlüğüne şöyle yazmış:

> *Politika, sanatı dışlar; zira bir hedefe varmak için tek taraflı olmak zorundadır.*

Değil mi ki adalet herşeyden evvel insanı, hayatı ve doğayı tek taraflı görmemek demek, o hâlde Tolstoy'un bu yargısını sadece *sanat* için değil, *düşünce* için de geçerli sayabiliriz; zira politika, tıpkı sanat gibi bütünü görmeyi amaçlayan düşünme'yi de dışlıyor.

"Dünyayı robotlar ele geçirirse, hâlimiz nice olur?" diye endişelenen bilimkurgucular zahmet edip dünyaya ve hayata bir kez daha dikkatlice baksınlar! O takdirde, duygu ve düşünceden mahrum robotların ve makinelerin egemen olduğu bir dünyanın ne hâle gelebileceğini görmekte sanırım hiç zorlanmayacaklardır.

En nihayet insanı özler hâle geldik; zira adalet, merhamet ve şefkati özler hâle geldik.

Neredesin ey Hz. İnsan?

davranma yanarsın

Klâsik Doğa Felsefesi (hikmet-i tabiiye) metinlerinde *hareket* kavramı, hareketin nedenlerine göre de ayrılır ve kısaca şöyle açıklanırdı:

• Bir cismin hareketinin nedeni, ya kendisindedir, ya dışındadır. Hareketin nedeni -bir taşın hareketinde olduğu gibi- kendi dışında ise, yani dışarıdan bır zorlama neticesinde oluşmuşsa, bu, *hareket-i kasriye*dir. Şayet kendinde ise, ya doğaldır, ya da bir isteğin sonucudur. Hareketin nedeni -suyun hareketinde olduğu gibi- doğalsa, *hareket-i tabiiye* denir; yok eğer bir isteğin sonucu ise, bu harekete *hareket-i iradiye* adı verilir. Ne var ki bu istek, insanların hareketinde olduğu gibi aklî de olabilir; hayvanlann hareketinde olduğu gibi gayr-ı aklî de. *Hareket-i ihtiyariye*yi *hareket-i iradiyeden* ayıran cihet, ilkinde hareketin sebebinin *hissî* değil, *aklî* olmasıdır.

Bu eskimiş açıklamalar üzerinde biraz dikkatlice durduğumuz takdirde, insan eylemlerinin *hareket* yerine, niçin *amel* ve *fiil* söz-

cüğüyle adlandırıldığına biraz daha doğru bir anlam verebileceğimizi düşünüyorum.

Cisimlerin hareketinden söz ederiz; meselâ arabanın, trenin, geminin, uçağın, kısaca taşıtların hareketinden. Evet, sadece makinelerin hareketinden değil, rüzgârın hareketinden, suyun hareketinden, yaprakların hareketinden.

Bir de sürünün hareketinden; ya da bir kitlenin, bir kütlenin hareketinden, üstelik sadece hayvan sürülerinin değil, insan sürülerinin de hareketinden.

Bireye gelince, kişiden söz edilince, *hareket* sözcüğü nadiren çıkar ağzımızdan.

Eskiden *amel* derlerdi, *fiil* derlerdi; şimdiyse *davranış*. İnsan yapıyor, ediyor ve yapıp etmeleri birer *davranış* olarak adlandırılıyor. Oysa -ne garip değil mi- bitkilerin davranışından, makinelerin veya taşıtların davranışından, dili biraz bilen hiç kimse söz etmeye yanaşmıyor.

Davranış, zannedildiği üzere *fiil* anlamında değil, *amel* anlamında bir eylemdir. Tanrı yapar, eder ve yapıp etmeleri *fiil* olarak adlandırılır; *amel* olarak değil.

Keza Tanrı için, tıpkı *hareket* gibi, *amel* gibi, *davranış* sözcüğü da kullanılmaz. Meselâ Tanrı'nın 'amelleri', iyi ya da kötü 'davranışları' olduğu söylenemeyeceği gibi, "Tanrı hareket ediyor veya etmiyor" da denmez.

Niçin?

Cevabı çok basit: Çünkü hareket cisimlere mahsustur. Tanrı ise bir cisim değildir. *Amel ve davranış* ise gayr-ı aklî hareketler için kullanılan sözcüklerdir. (Bu bakımdan Türkçe'de sadece *amel* 'edilmez'; 'olunur' da.)

Gerçekte 'davranış(lar)' da bir harekettir, ne var ki ancak bir isteğin (irade'nin) yol açtığı bir hareket.

Peki nasıl bir isteğin? Meselâ aklın eşlik ettiği bir isteğin mi?

Hayır, sadece güdülerin eşlik ettiği bir isteğin.

Dilimizde, *davranış* sözcüğü pek olumlu bir anlamda kullanılmaz.

Yaygın anlamıyla *tepki* adı verilen hareketlere *davranış* denir. Kökü de bu anlamı doğruluyor; zira 'davranmak'ta bir tür acele vardır; elde olmayış vardır, bir tür kontrolsüzlük vardır. Kişi silâhına davranır, cebine davranır; yani sadece hareket etmez; bilâkis aceleyle, birdenbire, hızla, süratle hareket eder.

"Davranma yakarım!" sözünü kim bilmez!

Peki ya anlamını?

Bu ifade, muhatabına, kımıldamamasını, öylece hareketsiz durmasını, harekete geçmemesini, âni ve beklenmedik bir şey yapmamasını ihtar eder.

Oysa biz biteviye davranıyoruz; davrandıkça yanıyoruz da haberimiz olmuyor.

Ne garip değil mi bizi yakan da başka bir şey değil, sadece davranışlarımız.

O hâlde ey talib! Sana âni davranmamanı söylemeyeceğim; şimdilik, sadece "Davranma!" demekle yetineceğim.

ölçülemez olan ölçülemez

Özgürlük ve eşitlik...

Modern dünyanın gerçekleştirmeyi arzuladığı ve bu nedenle de idealize ettiği başlıca hayalleri, bu iki efsunlu sözcüğün bütünüyle temsil ettiği konusunda sanırım kimsenin kuşkusu yoktur.

Özgürleşmek, bireyin, etrafını kuşatan kayıtlardan kurtulması; *eşitlik* ise tüm insanların işbu özgürlükten eşit bir biçimde pay alması anlamına gelir.

Eşitlik, -ne gariptir ki!- özgürlüğü kısıtlayan bir kavramdır; zira özgürlüğünüzün sınırlarının, başkalarının özgürlüğünün sınırlarına tecavüz etmemesi gerekir. Hâl böyle olunca, özgürlük bakımından eşit olmak, ister istemez insanların kendi diledikleri kadarıyla özgür olmalarını engeller ve özgürlüğün sınırları, bir biçimde eşitliğin sınırlarıyla belirlenir.

Bizim ilim ve irfan geleneğimizde *özgürleşme* terimi, bugün anlaşıldığından çok daha yüksek bir düzeyde kullanılırdı. Meselâ öz-

gürleşmek demek, kişinin daireler çizmesi anlamına gelirdi ve kişi daireyi tamamladıkça özgürleşir ve tipkı bir spiral gibi yücelere doğru yükselirdi; zira bir dairenin dışına çıkmak isteyenler, o daireyi tamamlamak zorundaydılar.

Tamamlanamayan dairenin dışına çıkılamaz; dolayısıyla daireyi tamamlayamayan kişilerin özgürleşmeleri de mümkün olmaz.

Eşitliğe gelince, bu sözcüğün bugünkü anlamıyla kullanımı aldatıcıdır. Çünkü *eşitlik* (müsavat), en nihayet niceliksel bir terimdir. Nicelikler arasındaki denkliğin adı eşitliktir. Peki nitelikler arasında nasıl eşitlik kuracağız? Başka bir deyişle niceliksel olmayanın denkliğini nasıl olup da niceliksel bir terimle adlandıracağız?

"A=A" dediğimizde iki farklı *A*dan söz ettiğimizi ve bu iki *A*nın birbirlerine eşit olduğunu söylemeye çalışırız. Buna mukabil "A A'dır" dediğimizde ise, ortada bir tane *A* vardır ve bu *A*nın, diğerinde olduğu gibi başka bir *A*ya eşit olduğunu değil, aksine kendisinin aynı olduğunu anlatmak isteriz. "A–A"da *özdeşlik* (ayniyet) değil, *eşitlik* (müsavat) sözkonusu iken, "A A'dır" önermesinde eşitlik değil, özdeşlik vardır.

Kısacası, aynılığın olduğu yerde, gayrılıktan sözetmek mümkünken, eşitlikte gayrılıktan sözedilemez.

"Ben benim" dersem, "Ben sen değilim" de demiş olurum. Ben kendime eşit değilim.

Kendine eşit olmayan ben, sana nasıl eşit olurum?

Olamam!

Kişinin meselâ kilosu veya boyu, başkasına eşit olabilir; yani eşitlik niceliksel ölçümlerde kullanılabilir. Peki ya niteliksel ölçümleri niceliksel olarak nasıl ifade edeceğiz?

Niceliksel olarak nesneleri *sayabilir* veya *ölçebilirim*. Bu sayma işlemini de *hesaplamak* sözcüğüne indirgeyebilirim. Sözgelimi bir kitabın tirajını, bir tv programının reytingini, bir arabanın fiyatını

aritmetik veya geo-metrik ölçümlerle belirleyebilirim. Tanelerin *sayısını*, sıvıların *litresini*, uzunlukların *metresini*, ağırlıkların *kilosunu*, hızların *mikdarını* hesaplayabilirim; ve fakat meselâ dostluğu, sevgiyi, vefayı, saygıyı nasıl ve ne surette sayım ve ölçümün konusu yapabilirim?

Yapamam.

Ölçülemez olan ölçülemez de ondan yapamam.

Insanlar birbirlerine eşit davranamazlar. Ancak birbirlerine âdil davranabilirler. Eşitlik liyakatı gerektirmez; adalet ise liyakat gözetilmedikçe tahakkuk etmez. Meselâ bir öğretmen sınıfındaki bütün öğrencilere not verirken eşit davranamaz; şayet böyle yapacak olursa, haksızlık yapmış, yani âdil davranmamış olur.

Adalet, her öğrenciye hak ettiği, lâyık olduğu notu vermektir. Liyakatları farklı ise, notları da farklı olacaktır. Öğretmen, öğrencilerin notları arasında salt niceliksel eşitlik kurmak istediğinde, liyakatı dışlamak zorunda; liyakatı dikkate aldığında ise, ister istemez eşitliği...

Yargı sözcüğü, yarmak'tan gelir. *Yarmak* ikiye ayırmak, yani bölmek, bölüştürmek, dolayısıyla paylaştırmak demektir. Yargıçlara *yargıç* denmesi, yargıda bulunmaları nedeniyledir; "hüküm vermek" anlamında yargıç değiller aslında; "tarafların haklarını hak ettikleri kadarıyla paylaştırıp bölüştürmek" anlamında yardıkları için *yargıç* deniyor kendilerine.

Yargıç, paylaşımda bulunurken eşit davranamaz bu yüzden. Fakat her hâlukârda âdil davranmak, yani tarafların sadece sayısını değil, liyâkatlarını da (hak edişlerini de) dikkate almak zorundadır.

Adalet nedir o hâlde?

Adalet niceliksel olanı (kemmiyeti, yani sayılabilir ve ölçülebilir olanı) değil sadece, aynı zamanda niteliksel olanı, keyfiyeti de nazar-ı itibara almaktır.

Kendini tanımayan, kendine âdil davranmaz; kendine âdil davranmayan, başkalarına âdil davranmaz.

Şayet âdil davranmayı becerebilirse, hiç kuşkusuz ki o takdirde şu dizeleri mırıldanmaya da hak kazanır:

Ben dediğim ben değilem; ben dediğim sensin hep
Ruhum dediğim, cânım dediğim ben değilem, sensin hep!

Gerçek adalet budur işte: *muhabbet*.

adalet niçin mülkün temelidir?

Dikdörtgen yapı kilise mimarisinin değişmez unsurlarından olup din'i, ilm'i, hakikat ve adalet'i temsil eder. Dikdörtgen üzerine yerleştirilmiş kubbe (yarım küre) ise siyasî gücü sembolize eder.

Kilise mimarisinde bir kubbenin bir *dikdörtgen* üzerine yerleştirilmesinin anlamı ise, siyasetin, yönetimin, politik gücün dine, bilgiye, hikmet ve adalete dayanmasının lüzumunu vurgulamaktan ibarettir. Tam da burada Bizans Ayasofyası -din ile siyaset'in, bilgi ile gücün birlikteliğini dile getirmesi bakımından- öğretici bir misal olarak hatırlanmalıdır.

Dikkat edilecek olursa, dikdörtgen yapı (din, ilim, hikmet ve adalet) temelde yer alırken, siyasî gücü temsil eden kubbe (yarım küre) bu temelin üzerinde yükselmektedir. Çünkü din, ilim, hikmet ve adalet *mülkün* (egemenliğin, yönetimin, siyasetin) temeliydi. Kubbenin ayakta kalabilmesi, kubbenin üzerinde yükseldiği dikdörtgen yapının ayakta kalabilmesine bağlıydı ve Hıristiyan dünyası ilahî

hikmete dayalı bilgi tatbik edilmez ve adalet yara alırsa, kubbenin de (mülk) de yere düşeceğine inanırdı.

Türklerde ise dikdörtgenin yerine daha çok *kare* kullanılır ve kare içine yerleştirilmiş *daire* motifleri, biraz daha farklı olarak *arz-semâ* birlikteliğini vurgular. Daire bir küre kesitidir. (En ve boydan müteşekkil daireye derinlik verilirse meydana küre çıkar.)

Daire ile gösterilen *küre*yle gökyüzünün, *kare* ile de yeryüzünün temsil edilmesi, yeryüzündeki olayların gökyüzündeki olaylarca belirlendiğine dair inançtan kaynaklanır; zira önceleri feleklerin hareketinin tabiattaki hayatı doğrudan etkilediği kabul ediliyordu.

Bugün de kullanmakta olduğumuz *felâket* sözcüğünün bir zamanlar "feleklerin, yani yıldızların ve gezegenlerin yol açtığı musibet" anlamını taşıdığı, keza *felek* sözcüğünün -tıpkı kadın göğsü gibi- "yarım küre" anlamında kullanıldığı ve en nihayet bugün *tanrı* diye telaffuz ettiğimiz *tengri* sözcüğünün dahî *küre* demek olduğu hatırda tutulmalıdır. (Yahya Kemal niçin "Kendi Gökkubbemiz"i yazmıştır dersiniz?)

Yeryüzü anlamında kullandığımız *arz* sözcüğü ise, tabiatı teşkil eden dört temel unsurdan (anasır-ı erbaa) *toprağa* karşılık gelir. İlk insan ikinci unsur olan suyla birleşen topraktan (çamurdan) yaratılmış, *beşer* (topraktan yapılmış heykelcik) olmuş, daha sonra Tengri (Küre=Sema) ona ruhundan üfleyince *insan* olmuştur. *Adem* sözcüğünün arz=toprak anlamına gelen *edim*den türediğine dikkat edilmelidir.

Hâsılı, kadim Türk siyaset tasavvurunda *kare*, işbu dört unsuru (hava, su, toprak, ateş) temsil etmekle kalmaz, beşeriyeti, dolayısıyla millet'i de sembolize eder.

Daire (küre) ise göğü, dolayısıyla Tanrı'yı, Tanrı'nın iktidar ve gücünü, yani devlet'i temsil eder. Hakan'ın gücünün 'tanrısal' olma-

sı, Sultan'ın "yeryüzünde Hak teâlânın gölgesi" (*zıllullahi fi'l-arz*) olarak adlandırılması hep aynı âlem tasavvurunun sonucudur.

Böylelikle *kare* içine yerleştirilmiş *daire* motifleri sadece millet-devlet birlikteliğini değil, göğün (ilahî olanın) yer'i (beşerî olanı) yönettiğini, yönetmesi gerektiğini de vurgular.

İnanışa göre, belki sultan *ilah* değildi ve fakat misyonu gereği *ilahî* idi, olmak zorundaydı. Bu zorunluluk dayanaklarını sadece din'den değil, belki de daha çok devrin bilim anlayışından üretiyordu. (Bugün de öyle değil mi?)

Osmanlı döneminde, bilhassa İstanbul'un fethinden sonra dinsiyaset, adalet-mülk (egemenlik) tasavvurâtının sembolleri fevkalâde incelmiş, kadîm siyaset geleneğinin yapıtaşları devrin sadece din anlayışıyla değil, aynı zamanda âlem (fizik, matematik ve astronomi) anlayışıyla da örtüşecek şekilde yeniden inşâ edilmiştir. Nitekim Mimar Sinan'ın eserleri bu yeni inşâ'nın en derinlikli, en ayrıntılı numûneleridir. Meselâ bu yönüyle Şehzadebaşı, Süleymaniye, Selimiye, ve Mihrimah Sultan camileri aslında salt mimarî tahsil eden öğrencilerin değil, siyasetbilim ve felsefe okuyan gençlerin de ders konusu olmak zorundadır.

Unutulmaması gereken bir nokta da Osmanlıların siyaset anlayışının, kendi dönemlerinin bilim anlayışının bir yansıması olarak okunmadıkça anlaşılamayacağıdır. Haklı olarak devrin Fizik, Matematik ve Astronomi öğretilerine, yani yerin ve göğün bilgisine dayandıklarını düşünen Osmanlı yöneticileri, dinî bilgileriyle doğa bilgilerini birleştirmişler ve metafiziklerini böylesi bir fizik tasavvuru üzerine yerleştirmişlerdi.

Adalet değişmemeli ve sarsılmamalıydı; zira Cenab-ı HAK yeri de, göğü de *hak* üzre yaratmıştı. (Bütün müfessirler buradaki 'hak' sözcüğünün 'adalet' anlamına geldiğinde müttefiktirler.)

O hâlde HAK âlemi nasıl adalet üzre yönetiyorsa, Sultan da tebâsını adalet üzre yönetmeliydi.*

Mülkün (egemenliğin) *küfr*ile âbad olup *zulm*ile âbad olmaması, adaletten sapmış bir yönetimin, adalete riayet etmeyen bir siyasetin eninde sonunda yıkılmaktan kurtulamayacağını gösterir. Çünkü adalet herşeyi yerli yerine koymaktır. Zulüm ise tam aksi. Nitekim *zulüm* sözcüğünün bugün dilimizde *haksızlık* sözcüğüyle karşılanması da adaletsizlik ile haksızlık arasındaki bağlantıya delâlet etmiyor mu?

O hâlde ey talib, şimdi sen Niyazı Mısrî'ye kulak ver:

Hep mülazım kulluğunda bu cihanın şahları
Kapusunda padişahlar kul olan sultana bak!

Yani seni daha çok oyalamalarına izin verme de asıl *kare* içindeki *dair*enin peşine düş!

---

* Rahmetli babam "Bana 'Allah nedir?' diye sorsalar, en azından adalettir derim" derdi.

tanrı ve küre

İlim ve irfan mirasımızın içiçe geçmiş hâlde bulunan üç büyük yorum hâlesi vardır: Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf.

Bu üç hâlenin mensupları, aralarındaki karşıtlıkları bile ortak bir dil üzerinden ifade etmeyi başardıklarından ötürüdür ki Osmanlı döneminde kemâline ermiş olan Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf mirasını, aslâ birbirinden bağımsız adacıklar şeklinde telâkki etmek suretiyle anlamak imkânı yoktur. Çünkü bütün ağırlığıyla dil, düşünce ve varlık üzerine eğilen düşünmenin tecrübeli ustaları, bu üç alanın üçünde birden (en azından diğer ikisini dikkate alarak) gezinmişler; hatta çoğu, düşünürken ister istemez hep bu üç dairenin kesiştiği ortak bir noktadan dünyaya bakmayı ve bu bakışaçısından eşyayı anlayıp yorumlamayı "düşünmenin doğası" adına kaçınılmaz bir zaruret addetmişlerdir.

Bu nedenledir ki bugün, düşünme'nin Osmanlı tecrübesini kendine yuva edindiği dönemleri anlamak isteyenler için, İbn Sina-Nâ-

sıruddin Tusî çizgisinin *felsefî* yorumlarını, Gazâlî-Fahreddin Râzî çizgisinin *kelâmî* yorumlarından ayırarak anlamak nasıl mümkün değilse, İbn Arabî-Sadreddin Konevî çizgisinin *tasavvufî* yorumlarını da ilk ikisinden bağımsız bir surette anlamak, kavramak imkânı yoktur.

Kısacası konu ve dil aynıdır; lâkin farklı olan, bir tek zâviyedir. Meselâ klasik Psikoloji'nin (İlm'un-Nefs'in) veya klasik Fizik ve Astronomi'nin (Tabiiyat ve Felekiyat'ın) terimlerini bilmeden değil Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf'a ait nazarî metinleri bi-hakkın anlamayı ummak, divan şiirimizde, hat, tezhib ve minyatürlerimizde, musikî eserlerimizde, mimarimizde saklı yüksek ve ince duyguların farkına varmak dahî muhali taleb etmek kadar çocukçadır.

Tam da burada -konunun ehemmiyetine binaen- küçük bir hatırlatma yapmak, sanırım meselenin nezaketini vurgulamak bakımından faydadan hâli olmayacaktır.

Klasik siyaset literatürümüzün en önemli terimlerinden birini *idare* sözcüğü teşkil eder. Nitekim "idare etmek" (yönetmek) veya "idare edilmek" (yönetilmek) tabirlerini bugün de Türkçemizde kullanıyoruz; hâlâ 'idareci' anlamında *müdür* (=müdîr) diyor ve *idarî* işlerden sözediyoruz.

Bir düşünelim bakalım: Niçin klasik siyaset nazariyelerine göre *idare* ve *müdîr* sözcükleri bu denli başat bir mevkiye yerleşmiş idi ve niçin günümüzde bu sözcükler, içleri boşal(tıl)mış bir hâlde *yönetim* ve *yönetici* sözcükleriyle yer değiştirmek zorunda kaldılar?

Siyaset, Hukuk, İktisad ve Ahlâk bilimleri, bilindiği üzere hikmet-i ameliye'nin (pratik felsefenin) dallarıdır ve bu bilim dalları, terimlerini, tâbi oldukları hikmet-i nazariye'nin (teorik felsefenin), yani Fizik, Matematik ve Metafizik'in ışığında oluşturmaktan hiçbir surette kaçınamazlar.

Bu bağlamda *idare* ve *müdîr* sözcüklerinin *devr, dâir, tedvir, istidare* sözcükleriyle alâkasını hatırlamak yeterli olacaktır sanıyoruz.

Niçin devlet dairesi veya devlet çarkı diyoruz?
Niçin devlet işlerini evirip çevirmekten sözediyoruz?

Devlet işlerini *evirip çevirmek* ile *idare etmek* niçin aynı anlama geliyor?

Bugün tam da aksine niçin devlet işlerini evirip çevirmek yerine *yönetiyoruz*?

Nazarî Felsefe'nin tabiiyat (klasik Fizik ve Astronomi) bölümlerini ciddiye almayı akıl etmiş kimselerin bu soruların cevaplarını vermekte zorlanmayacakları bedihîdir. Çünkü ayüstü-âlem'de gök kürelerine nisbetle *dairesel* hareket'in (hareket-i müstedire), ayaltı-âlem'de ise cisimlere nisbetle *doğrusal* hareket'in (hareket-i müstakime) *zorunlu* olduğunu bilenler; bir zamanlar âdil bir müdîrin niçin devlet işlerini devlet dairesinde idare ettiğini, buna karşın günümüzde bir yöneticinin devlet işlerini idare etmeyip yönettiğini, hatta astlarını yöneltip yönlendirmekle yetindiğini kolaylıkla açıklayabilirler.

Sadece bilim tarihimizin değil, siyaset tarihimizin de en başat terimlerinden biri *daire*dir. Çünkü *daire* bir küre kesitidir ve iki boyutludur. Nitekim küre'nin hareket yönü de *daire*vîdir.

Küre -tıpkı 'aykırı doğru' gibi- bir düzleme bir noktadan değdiği için düzlemin içinde yer almaz. (Bir doğrunun bir düzlemin içinde yer alabilmesi için en az iki noktadan o düzleme temas etmesi gerekir.)

Hal böyle olunca, *küre*, düzlem üzerinde bir noktada, *durum* kategorisinde ve ancak *dairevî* olarak hareket eder: hareket-i *vaz'iye*/hareket-i *müstedire*.

Bu anlayışa göre, gök kürelerinin hareketinin zeval bulmaması, hareketlerinin *dairesel* olmasından; buna mukabil doğa cisimleri-

nin (ecsam-ı tabiiye'nin) oluş ve bozuluş (kevn u fesad) içinde bulunmaları, hareketlerinin *doğrusal* olmasından nâşidir.

Şayet devlet, siyaseten *devlet-i ebed-müddet* (sürekli) vasfını haiz olacaksa, *devlet dairesi* de olmalıydı. Devlet dairesi var ise, devletin bu dairede idare edilmesinden, idare edenin de *müdîr* (idareci) adını taşımasından daha tabii ne olabilirdi?

Ilahî âlemin (göğün) hareketi *dairevî* idi ve bu yüzden sürekliydi. Süreklilik (*beka ve kemâl*) ise ancak ilahî âlemin (gök kürelerinin) hareketlerine bağlı kalmakla sağlanabilirdi; aksi takdirde *fena* ve *zeval* kaçınılmazdı. Gün geldi *devran* bozuldu; *doğrusal* hareket (hareket-i müstakime) fiziksel bir kavram olmaktan çıktı, metafiziksel bir mahiyet kazandı. Siyasette istikamet (yön) vermek revaç bulunca da *yönetici ve yönetim* sözcükleri yeni Fizik anlayışının gereği olarak siyaset dünyasının içine giriverdi.

Ey Fuzûlî daima devran muhaliftir sana
Galiba erbab-ı istidadı devran istemez

Şairin işaretinden de haberdar olduğumuza göre şimdi asıl sorumuzu sorabiliriz:

Tanrı (Tengri) sözcüğünün kök anlamının *küre* olduğu da nazar-ı itibara alınırsa, kimlere *idareci* kimlere *yönetici* denir?

adalet dairesi'ne dair

Adalet bir zamanlar teklifin konusuydu; şimdi talep bile edilemez durumda. Bugün adalet'ten söz etmek, bir mit'ten, bir hurafe'den, içi boş, sözde bir kavramdan söz etmek gibi görülüyor; tıpkı *insan* gibi, *insanlık* gibi.

Nedir *insan*?

İnsan gösterilebilir mi?

Kimsenin kuşkusu olmasın ki bu soruya umumiyetle 'Hayır!' cevabı verilecek ve modernler bize *insan* sözcüğünün dilde, *insan* kavramının ise zihinde var olduğunu söylemekle şişineceklerdir: varolan sadece *bu insan*dır, Ahmet'tir, Mehmet'tir, Leyla'dır, Hülya'dır ve fakat aslâ *insan* değildir.

İnsan'ı gör(e)meyen bu zihinsel duruşun durduğu noktadan elbette *insanlık* görülemez. Bu insan'ın olduğu yerde *insan*, insan'ın olduğu yerdeyse *insanlık* görülemiyor. Işte sırf bu yüzdendir ki *insanlıksız* bir dünyada ister istemez *bu insan* da gerçek anlamıyla fark edilemiyor.

İnsanlık fark edilemiyorsa, adaletten nasıl söz edebiliriz? Adaleti mümkün kılan, adalet üzerine konuşmamıza imkân veren de insanın özü, yani *insanlık* değil midir?

İnsanın özü farkedilmediği sürece, adaletin de özü farkedilemez.

Bir diğer deyişle adaleti mümkün kılan, öncelikle *insanlıktır*; sonra *insan*, en son da *bu insan*.

"Bu insan"ların toplamına verilen ad ise: *insanlar*; 'insan' veya 'insanlık' değil!

Adaletin özü, bu insan'ın farkedişine bırakılamaz; Hz. İnsan'ın ortaya çıkışını beklemek gerekir. Çünkü Hz. İnsan ortada olmadıkça adalet de ortada olamaz. Adaletin ikamesi Hz. İnsan'ın varlığına bağlıdır; zira Hz. İnsan olmayı başaramadıkça, âdil olmayı da başaramayız.

Bu bakımdan yerkürenin sakinleri önce *insanlıkı* farketmek, sonra insanlık nokta-i nazarından *insanı* tanımlamak, en nihayet bu tanımdan hareketle *bu insana*, yani *insanlara* adaleti teklif etmek imkânı bulabilirler.

Adalet'in elbette ahlâkî, hukukî, siyasî, iktisadî yönleri vardır. Burası doğru! Ancak hepsinden evvel adalet, metafiziğe ilişkin bir kavramdır. *İnsanlık* ile *adalet* arasındaki bağa işaret etmem de başka bir şeyden değil, bu ilkeden kaynaklanıyor; yani sözkonusu olan metafizik temelli bir adalettir. Çünkü *insanlıkı* temellendiren bilim ilk felsefe'dir (metafizik/hikmet-i ilahiye); *insanı* tanımlayan bilim fiziktir (hikmet-i tabiiye), *bu insanı* araştıran ethik (tehzib-i ahlâk) iken, *insanları* da hukuk, iktisad ve siyaset (tedbir-i menzil ve siyaset-i medeniye) bilimleri kendisine konu edinir.

Kadim siyaset felsefesinin Osmanlı'da tekemmül etmiş şekli *adalet dairesi* ile temsil edilir. *Çünkü zulm ü cevr bir yokluktur; adaletin yokluğu.*

Önce varlık/varolan bilinmeli, sonra yokluk varlığa nisbetle tanımlanmalı. Bu bakımdan "bir şeyi yerli yerine koymak" anlamına gelen adalet'i tanımlayabilmeliyiz ki ardından "bir şeyi yerli yerine koymamak" anlamına gelen zulm ü cevri de tanımlayabilelim.

Adalet bir sonuçtur; sonuçların sonucu. Bu sonucun ortaya çıkmasında *cihan* "maddî neden/material cause", *devlet* "sûrî neden/formel cause", *padişah-ı âlem* "fail neden/efficient cause", *salâh-ı cihan* ise "gaî neden/final cause"dir. Arada ise hukukî, siyasî, askerî, iktisadî, ictimaî kuvvetler rol oynar. Hepsinin yerini bilmesi, yani olmaları gereken yerde bulunmaları adalet'le, aksi ise zulüm'le sonuçlanır.

Şimdi sözü uzatmadan Osmanlı siyaset sisteminin en üst açıklamalarından biri olan adalet dairesi'ni görelim:

1) Adl'dir mucib-i *salâh-ı cihan* (gaî neden)
2) *Cihan* bir bağdır, divarı *devlet* (maddî ve sûrî neden)
3) Devletin nâzımı *şeriat*tır (hukukî güç)
4) Şeriata olamaz hiç hâris illâ *mülk* (siyasî güç)
5) Mülk zabteylemez illâ *leşker* (askerî güç)
6) Leşkeri cemedemez illâ *mal* (iktisadî güç)
7) Malı cemeyleyen *raiyet*tir (ictimaî güç)
8) Raiyeti kul eder *padişah-ı âleme* adl. (fail neden)

Bir dairenin içinde yer alan bu tanımlar birbiri ardısıra okunmalı ve son satıra gelindiği an tekrar ilk satıra dönülmeli.

Mümkün olsaydı da en üste *adaleti*, onun tam altına gelecek şekilde *mülk*ü yerleştirebilseydik. Bu durumda *mülk* ile *adalet* birbirinden ayrı duşunulemeyen iki kavram olarak yerlerini alır ve *adalet* ile *mülk* arasında cihan, devlet ve hukukun, *mülk* ile *adalet* arasında da yine sırasıyla askerî, iktisadî ve ictimaî güçlerin yer aldığı daha açık bir biçimde görülebilirdi.

"İnsan medeniyyun bi't-tab (toplumsal canlı)dır" hükmünün köklü bir yorumundan ibaret olan *adalet dairesi*'nin anlamını kısaca şöyle açıklayabiliriz:

1) Adalet dünya barışının temelidir.

2) Cihan bağının sınırlarını devlet belirler.

3) İşbu devlet duvarını inşa edecek, devlete nizam verecek olan hukuktur.

4) Siyasî güç olmaksızın hukuk, fonksiyonlarını (yaptırımlarını) icra edemez.

5) Siyasî gücü askeriye korur.

6) Askerî gücün yaşamasını iktisad sağlar.

7) Iktisadî gücü halk temin eder.

8) Halkın birliğini sağlayacak olan ise adalettir.

1) Adalet dünya barışının temelidir.

2) ...

Yazının başlığı: "adalet dairesi'ne *dair*" idi.

Demek oluyor ki adalet dairesinin etrafında daireler çizmekten kaçınamayız.

Hep söylerim, bir daha söyleyeyim: Yola çıkmak demek, daireler çizmek demektir.

Öyle ya, kişi başladığı noktaya dönemedikten sonra niçin yola çıksın ki?

daire'ye dair

Daha önce *idare* ve *daire* sözcüklerinin bilhassa siyasî anlamı üzerinde durmaya çalışmış, dolayısıyla mirasçısı olduğumuz felsefî, kelâmî ve tasavvufî düşünme geleneğinin dünyayı ve eşyayı nasıl kavradığını anlamak için sözcüklerin temsil ettikleri kavramları görmemizi engelleyen perdelerden bir perdeyi gücümüzün yettiğince aralamaya çalışmıştık.

Şimdi mecali kalmamış parmaklarımızla perdenin ucundan tutup onu biraz daha *yukarıya* kaldırmayı deneyeceğiz:

Perdeyi niçin *kenara* veya *yana* doğru açamıyoruz da onu *yukarı* doğru kaldırmaktan söz ediyoruz? Çünkü kalkmasını istediğimiz perde, yöneldiğimiz nesnenin üzerinde değil de ondan!

Anlamak için yöneldiğimiz, baktığımız, nazar ettiğimiz şeyin kendisi apaçık, çırılçıplak. Onun ayrıca açılmasına ihtiyaç da yok, lüzum da. Bilâkis perde bizim gözümüzde, yani bakanda, yani nazar edende. O hâlde gözümüzdeki perdeyi açmamız ve onu yu-

karşıya doğru kaldırmaya çalışıp asıl gaflet uykusundan şişmiş göz kapaklarımızı bizzat aralamamız gerekiyor.

Devran olalım, seyran olalım, hayran olalım.

İşaret eden parmağa takılıp kalmaya gerek yok; parmağın gösterdiği yere dikelim gözlerimizi ve anlamak/kavramak/bilmek isteyen Hz. İnsan'ın *mâ-cerâsını* özetleyen bu sözün içine süzülmeye ve aynanın ardına (sırrına) elimizi dokundurmaya gayret edelim.

Seyretmek veya nazar etmek bir *fiil*, yani bir *hareket*tir. Nitekim bu nedenle aklın bilinen ile bilinmeyen arasındaki hareketine *nazar* (bakmak) adı verilmiştir. Nesnesine yönelen aklın harekete geçtiğinden kuşku duyamayız; zira bilmek için, önce bilmeyi istemeliyiz.

İstemek, irade etmektir, irade etmek ise bir eylemdir. Ancak insan bilmeyi isteyebilir, bilmek için ancak insan harekete geçebilir.

O hâlde şimdi bu hareketin *kendisine* değil, *yönüne* bakmalıyız.

Aklın bu hareketi hangi yöne doğrudur? Akıl hangi yöne doğru hareket etmelidir?

Elbette başladığı yere, başladığı noktaya geri dönmeli; dönemeyecekse yola çıkmak için acele etmemeli.

İnsan'ın bakışı *sen*den başlayıp *bene* dönmüyorsa, aklın hareketi tamamlanmamış, kemâline ermemiş demektir. Bu hareketin niteliği sırf bu nedenden ötüru ya *doğrusal* (müstakim), ya *dairesel* (müstedir) olmak zorundadır. Doğrusal hareket bilkuvve sonsuza değin uzanır (*teselsül*); dairesel harekette ise hareket eden harekete başladığı noktaya geri döner; dönebilir (*devr*).

Aklın hareketi, doğrusal olursa "*tümevarım*", dairesel olursa "*tümdengelim*" adını alır.

Demek ki *devran olalım* ifadesiyle seyretmek, temaşa etmek, nazar etmek isteyen insanın sadece harekete geçmesi değil, aynı zamanda hareketinin *dairevî* olması da temenni ediliyor.

Harekete geçeceğiz, hareketimizin *dairevî* olmasına özen göstereceğiz; yani dönmeye başlayacağız. Lâkin gözümüzü kapayıp dönmeyeceğiz; dönerken etrafımızı (taraflarımızı), yani bizi çevreleyen eşyayı seyretmeye, onları temaşa etmeye, onlara nazar etmeye de çalışacağız. O kadar ki sadece kendi dışımızda ve kendi dışımıza değil, en nihayet kendimize de döneceğiz; başkalarını görmekle yetinmeyeceğiz, başkalarındaki başka'yı da göreceğiz, başkalarında kendimizi seyredeceğiz. Bu takdirde hakikaten dönmüş, avdet etmiş, aidiyetimizi görmüş olacağız.

Görünce ne olacak? Hayret edeceğiz, yani şaşıracağız; hayret etmekle kalmayıp hayran da olacağız; yani şaşakalacağız.

Şaşakalmak *durmak* mı demek?

Ne münasebet! Bu sefer şaşkın bir hâlde döneceğiz; dönüşümüz bize ızdırab değil, zevk vermeye başlayacak; bilmeden değil, bu sefer bile bile döneceğiz; hatta bilene kadar değil, bildikten sonra da döneceğiz; vecd u istiğrak içinde kendi kendimize, tek başımıza döneceğiz.

Hareket, bazılarında *kasrî* (dışarıdan zorlamayla) başlar, sonra kişi *iradî* olarak (kendi isteğiyle) hareketine devam eder ve en nihayet hareketi *tabiî* (doğal) hâle gelir de onun için bir daha durmak mümkün olmaz; öyle ki dışarıdan bakanlara duruyormuş gibi, sükûn hâlindeymiş gibi görünecek kadar yüksek hızla dönmeye devam eder.

Gök kürelerinin dönüşü *dairevî*dir. Şayet *dairevî/kürevî* hareketin önemi ihmal edilirse, *kemâl* (tamam) ve *zeval* (noksan) sözcüklerine anlam vermek mümkün olmaz.

Dilerseniz, aşağıdaki beytin ikinci mısraını anlamaya çalışın:

Handan ol gönül ki visal ihtimali var
Firkat kemâle erdi, kemâlin zevali var

Siyaset'te *idare*, İdare'de *daire*, Musiki'de *edvar*, Mimarî'de *kubbe* böylesi bir hareket tasavvurunun neticesidir.

Düşünelim bakalım, niçin malımızı-mülkümüzü başkalarına devrederiz?

Evet, niçin Ilm-i Siyaset'te *adalet dairesi*nden, Ilm-i Ahlâk'ta *edeb dairesi*nden söz ederiz?

Bugün artık *idare* denince aklımıza önce *management* geliyor ama *manej* nedir hiç düşünmüyoruz bile.

Meselâ *globe* denince 'küre', *global* denince 'kürevî' sözcüklerini hatırlasak da dünya cografyasını *düzlemsel* olarak hayal etmekten kaçınamayıp *sathî* davranıyoruz; üstelik sathî olanın bizim geleneğimizde hem *yüzeysel*, hem de *düzlemsel* olana taalluk ettiğinden habersiz olarak.

Daire karşılığında *a-partman* veya *de-partman* sözcüklerini kullanmayı marifet sanan devrimcilerimiz, *devirmek* ve *devrim* sözcüklerinin dahî *devr u daire*den türetildiğini hatırlamalılar.

Masalarını bile Batılılar gibi *köşeli* (dikdörtgen veya kare) imal etmeyip sofralarını *daire* suretinde teşkil, meclislerini *daire* şeklinde tertib eden bir medeniyetin mirasçıları, köklerini unutunca, ister istemez sofra ve meclislerin başköşelerine kurulmaktan hoşlanır oldular. Çünkü dairelerde *köşe* bulunmadığını unuttular.

ne söylesem ki harabım

Söyledikleriyle veya yaptıklarıyla boş yere mesûd ve mesrur olanların vird-i zeban eylemeleri gereken bir mısrâdır:

Ne söylesem ki harabım, ne eylesem ki harab!

Ne kadar da insanî, ne kadar da tanıdık geliyor. Söz söylemeyi ve iş yapmayı marifet bilenlerce dudak bükülecek, burun kıvırılacak, kulak oynatılacak bir söz. Yani kalpteki tesiri bir anda ve kolaylıkla tehdide dönüşeceğinden bu tehdide güya aldırmak istemeyenlerin el-yüz hareketleriyle kendilerini ele vermelerine yol açacak bir söz.

Oysa bu bir *söz* değil ki sadece, *hâl*. Evet, düpedüz bir *hâl*. Yani gerçek, yani acı, yani hayatın ta kendisi. Yaşanmadıkça telâffuz edilemeyecek bir *hâl*.

Kimilerince karamsar ve kötümser bir bakış açısının, belki bir çöküş hâlinin kendini gizleyemeyen işaretlerinden biri.

Kimilerince karamsarlıklarını daha da karartacak bir tesbit; gerçeği, kendilerine mahsus gerçeği hayatın (herkesin) gerçeği olarak ilan etmelerini mümkün kılacak bir epigram.

Kimilerince ise sadece sermaye-i makal.

Ne söylesem ki harabım, ne eylesem ki harab!

Linç edilerek öldürülen sahib-i kalemin hikâyesini bilenlerce bu söz ve bu hâl, kimbilir belki de hayat karşısında yenilmiş, hüsrana uğramış, çaresiz kalmış bir ferdin geçmişinde geleceğinin izlerini bulmaya yarayacak kriminolojik bir veriden ibaret.

Sözü, söyleyenden hareketle anlamaya çalışmak, anlamı, sözcüklerden hareketle anlamaya çalışmanın aynısı. Gerçi bazen işe yarar da. Lâkin yine de sözü sözde, anlamı anlamda görmek gerekir. Sözü sözde tanımalı, anlamı anlamın kendisinde. Anlam bulununca, anlamla bir kez olsun karşılaşılıp kendisi tanınınca, anlayacak olanın sözcüklere de, söyleyicilere de ihtiyacı kalmaz.

Tam da ayağının ucunu üzerine değdirdiği anda bütün vücudu karanlık göletin içine doğru çekilen acemi meraklının yaşadığı türden korkular, ne kadar ıslanan elbiselerinden soyunmak, kurtulmak isterse istesin, o soyundukça daha da büyür. Islaklık, vücudunu saran soğukluğun ürpertisiyle katmerleşir. Canı, kanı çekilir âdeta. Başı çatlar, kafatası sanki tam da ortasından ikiye ayrılacakmış gibi gelir. Moraran vücut kısa bir süre sonra saranır, cansızlaşır. Korku canı korkutur. Can korkudan kaçar, hiç değilse kaçmayı ister. Nafiledir.

Korku gönlünü taze tutmayı beceremeyenleri hedef seçer.

Korku kendisinden kaçıldıkça kaçanı sarar, bir ağ gibi kıvrandıkça kıvrananı kollarıyla kavrar, onu sıkıştırdıkça sıkıştırır, nefes alamaz hale getirir.

Korku önce kişiyi değil, kişiliği öldürür. Kişilik ölünce, kişi de kendiliğinden ölmüş olur.

Kişiliğini korkular karşısında koruyamayan kişiler görmeyi hiç becerebildiniz mi?

Ben beceremedim.

Izdırab ise her zaman korkuyu doğurmaz. Korku her zaman öldürmeyi başaramaz. Korku kendisinden korkmayanlardan korkar.

Mehabbet (sevgi) ile *mehabet* (korku) sözcüklerinin arasındaki ses benzerliğini önemsemeyin, siz asıl mehabbet kılığına girmiş nice mehabetin hissedilmesi güç tuzaklar aracılığıyla avlarını nasıl da pençelerine alıyor olduklarına bir bakın!

Aşkın yâresinden çıkan koku, korkuyu uzak tutar. Âşık, yârin açtığı yâreden o denli muzdarib olur ki korku âşıkların ikamet ettikleri arasokaklara girmeyi bir türlü başaramaz. Çaresiz döner yeniden anacaddelere. Pençesine alacağı kurbanlarını anacaddelerden seçer, anacaddelerin güvenliğine sığınmış kalabalıkların arasından.

Şu hayatın cilvesine bakınız ki kalabalıklar korkudan korkarlarken, korkunun kendisi arasokaklardan korkuyor.

Madem cilvelere bakmaktan söz açmış bulunuyoruz, o halde Fuzulî'nin şu dizelerine kulak verelim:

Vaslından ayrı n'ola kanın dökülse gül gül
Ben gülbün-i fırakım bu fasıldır baharım

Bu bir bülbülün çığlığı değil. Öyle ya bülbül, gülün semtindeki yabancı âşığın adı; hakikat âşığının adı. Güle tutku ile bağlanan, gülden beslenen ve gülden beslendikçe nağmelerine revnak veren hakikat âşığının.

Oysa bu beyitteki hüznün sahibi güle yaklaşan, onu uzaktan seven, sırf bu uzaklık sebebiyle onu önlenemez bir tutkuyla tutmak isteyen bülbül gibi genç bir âşığın değil, bilâkis gülü her daim kavrayan, onun hep yanında olan, onun sadece açışını değil, soluşunu da, yapraklarını dökuşunu de izleyen, hatta ona hayat vermişken

onu elleriyle gömmek zorunda kalanın çığlığı... güle gülden yakın gülbünün.... gülbün-i firakın....

Yanı bu çığlık başkalarının değil, sadece gül dalının çığlığı; gülün dalının çığlığı.